

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
VERSLO TEISĖS KATEDRA

AGNĖ KAMINSKIENĖ
Verslo teisės studijų programa

**NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO AR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO
SAMPRATA ŠIUOLAIKINĖJE LIETUVOS CIVILINĖJE TEISĖJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
doc. dr. Egidijus Baranauskas

Vilnius
2008

TURINYS

Įvadas	3
1. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO AR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO INSTITUTO SAMPRATA IR ISTORINĖ VYSTYMO SI RAIDA	5
1.1. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO AR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO INSTITUTO KILMĖ.....	5
1.2. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO AR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO INSTITUTO SAMPRATA	6
1.2.1. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto samprata užsienio valstybių civilinės teisės sistemose	6
1.2.2. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitūtų samprata ir vieta Lietuvos civilinės teisės sistemoje	17
1.2.3. Sąvokų „nepagrįstas praturtėjimas“ ir „turto gavimas be pagrindo“ panašumai ir skirtumai	18
2. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO IR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO SUBINSTITUTŲ SANTYKIS SU KITAIS CIVILINĖS TEISĖS INSTITUTAIS	24
2.1. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO IR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO SUBINSTITUTŲ SANTYKIS SU RESTITUCIJA	24
2.2. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO IR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO SUBINSTITUTŲ SANTYKIS SU VINDIKACIJA	27
2.3. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO IR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO SUBINSTITUTŲ SANTYKIS SU ŽALOS ATLYGINIMO INSTITUTU.....	28
3. NEPAGRĮSTĄ PRATURTĖJIMĄ IR TURTO GAVIMĄ BE PAGRINDO REGLAMENTUOJANČIŲ NORMŲ TAIKYMAS LIETUVOJE IR IŠ TO KYLANČIOS PROBLEMOS	32
3.1. LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO PRAKTIKA TAIKANT LR CK XX SKYRIAUS NORMAS.....	32
3.2. LIETUVOS TEISĖS MOKSLININKŲ NUOMONĖ XX SKYRIAUS NORMŲ TAIKYMO KLAUSIMAIS.....	35
Išvados	39
Naudota literatūra	41
Santrauka.....	44
Summary	45

ĮVADAS

Temos aktualumas. Darbo temos pasirinkimą nulėmė tai, kad 2001 metais įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos civiliniam kodeksui¹ (toliau – Civilinis kodeksas arba LR CK) atsirado nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo reglamentavimo naujovių, kurios tiek teorijoje, tiek praktikoje išskėlė naujų klausimų. Daugiausia problemų kelia normų, reglamentuojančių nepagrįstą praturtėjimą ir turto gavimą be pagrindo tarpusavio santykis, bei šių normų ir normų, reglamentuojančių restituciją, santykis. Taigi šio darbo tikslas – pateikti naują nagrinėjamo instituto komentarą, kuris padėtų atsakyti į kylančius probleminius klausimus. Be to, tema yra aktuali ne tik dėl savo problematiškumo, bet ir dėl to, kad ji yra labai mažai nagrinėta teisinėje literatūroje.

Tyrimo objektą suponuoja pats magistrinio darbo pavadinimas. Tai - nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas. *Tyrimo dalykas* – Lietuvos Respublikos civilinės teisės normų, reglamentuojančių nepagrįstą praturtėjimą ir turto gavimą be pagrindo tarpusavio santykis, taip pat jų santykis su kitais Lietuvos Respublikos civilinio kodekso institutais (restitucija, vindikacija, žalos atlyginimu) bei palyginimas su kitų valstybių analogiškais teisės normomis.

Tyrimo problemos. Kaip ir kada taikomos normos, reglamentuojančios turto gavimą be pagrindo ir kada - normos, reglamentuojančios nepagrįstą praturtėjimą? Ar šių normų reglamentavimas Civiliniame kodekse yra tinkamas? Ar Civiliniame kodekse aiškiai atribotos nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto bei restitucijos, vindikacijos, žalos atlyginimo institutų taikymo sritys?

Tyrimo tikslas. Atsižvelgiant į pasirinktą tyrimo dalyką, tiesioginis darbo tikslas yra kompleksiskai išanalizuoti nepagrįsto praturtėjimo bei turto įgijimo be pagrindo subinstitutų sampratą, atskleisti tiek teorijoje, tiek praktikoje kylančias problemas ir pateikti pasiūlymus dėl minėtų normų reglamentavimo bei taikymo tobulinimo.

Tyrimo uždaviniai: atskleisti nepagrįsto praturtėjimo bei turto gavimo be pagrindo subinstitutų kilmę bei sampratą, apibrėžti jų turinį remiantis tiek Lietuvos, tiek užsienio šalių teisės aktais bei moksline literatūra, nustatyti minėtų sąvokų tarpusavio santykį bei santykį su kitais civilinės teisės institutais, pirmiausia – su restitucija, vindikacija, žalos atlyginimo institutu, apibendrinti Lietuvos teismų formuojamą praktiką šiais klausimais, nustatyti praktines normų taikymo problemas ir atliktos analizės pagrindu suformuluoti išvadas.

---

¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 72-2262.

Tyrimo hipotezė. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas LR CK reglamentuojamas ydingai.

Tyrimo metodai. Darbe plačiausiai naudojamas lyginamasis metodas, suteikiantis galimybę įvertinti Lietuvos ir kitų valstybių teisės normas, reguliuojančias nepagrįstą praturtėjimą ir turto gavimą be pagrindo, bei juos tarpusavyje palyginti, padedantis išsiaiškinti, kaip skirtingų valstybių teisė reguliuoja tuos pačius civilinius teisinius santykius. Šis metodas leidžia nustatyti nacionalinės teisės spragas bei siūlo būdus, kaip tokių netikslumų išvengti. Taip pat naudojami istorinis lyginamasis, sisteminės analizės, lingvistinis bei apibendrinimo metodai.

Tyrimo šaltiniai: Lietuvos bei užsienio autorių mokslinė literatūra, Lietuvos bei užsienio valstybių civiliniai įstatymai, kuriuose reglamentuojamas nepagrįstas praturtėjimas bei turto gavimas be pagrindo, jų komentarai. Dėl naujo nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto reglamentavimo Civiliniame kodekse, literatūros nėra daug, tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išnaginėjęs nemaža šios kategorijos bylų, todėl nagrinėjant teismų praktiką darbe bandoma atskleisti įvairius minėtų normų taikymo aspektus.

Vartojamos sąvokos. Lietuvos teisinėje literatūroje nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas be pagrindo analizuojamas kaip vienas civilinės teisės institutas, tačiau minėtą institutą sudaro dvi skirtingų teisės normų grupės. Atsižvelgus į teisinėje literatūroje vartojamas sąvokas darbe nepagrįstą praturtėjimą ir turto gavimą be pagrindo vadinsime subinstitutais. Subinstitutas – santykinai savarankiška instituto dalis, susidedanti iš teisės normų, numatanti specialų tam tikros dalies santykių reguliavimą, t.y. turinti santykinai atskirą teisinio reguliavimo dalyką².

---

² Baranauskas E. ir kiti. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Mykolo Romerio universitetas, Vilnius, 2008. P. 94.

1. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO AR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO INSTITUTO SAMPRATA IR ISTORINĖ VYSTYMO SI RAIDA

1.1. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO AR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO INSTITUTO KILMĖ

Pomponijus rašė, kad „remiantis prigimtine teise yra teisinga, kad niekas negali praturtėti kito sąskaita“ (*nam hoc natura aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletioem*)³. Principas, kad asmuo, praturtėjęs kito asmens sąskaita be pakankamo teisinio pagrindo, turtą privalo grąžinti tam, kieno sąskaita praturtėta, kaip ir daugelis kitų civilinės teisės principų yra atėjęs iš Senovės Romos. Tik romėnų teisėje nepagrįstas praturtėjimas nebuvo suprantamas taip, kaip jis suprantamas mūsų laikais. Nebuvo bendro principo, kuris leistų spręsti, ar konkrečiu atveju asmuo laikomas nepagrįstai praturtėjusiu, ar ne. Ši problema buvo išspręsta tipiniu romėnams būdu, t.y. nustatant tipinius praturtėjimo be pagrindo atvejus⁴. Jų buvo gana daug, todėl paminėsime tik pagrindinius:

a) *Condictio indebiti* – ieškinys, kurį asmuo pateikia sumokėjęs nesamą skolą, sumokėjęs ne jam privalomą sumokėti arba ne tam asmeniui reikalingą mokėti skolą.

Kad ieškinys būtų patenkintas reikėjo trijų sąlygų:

- asmuo atliko veiksmus (pvz., mokėjimą), manydamas esant prievolę. Priešingu atveju veiksmai laikyti dovanojimu;
- priimantis vykdymą asmuo turėjo manyti, jog prievolė tikrai egzistuoja ir kad jis turi teisę reikalauti atlikti veiksmus. Nesant šio požymio, vykdymo priėmimas laikytas vagyste (*furtum*);
- veikęs nesąžiningai praturtėjęs asmuo privalo visiškai atlyginti žalą, o sąžiningai - tik sumą, kuria praturtėta;

b) *Condictio causa data non secuta* – tai ieškinys, kuriuo siekiama susigrąžinti turtą, perduotą trečiajam asmeniui, tikintis, bet nesulaukus priešpriešinio veiksmo. <...>;

---

³ D. Johnston, R. Zimmermann. The comparative law of Unjustified enrichment. Cambridge, U.K. ; New York : Cambridge University Press, 2002. P. 3.

⁴ G. S. Challies, The Doctrine of Unjustified Enrichment in the Law of the Province of Quebec. The University of Toronto Law Journal, Vol. 4, No. 1, 1941. P. 194.

c) *Condictio ob iniustam causam* – ieškinys dėl sugražinto turto, perduoto įstatymui ar moralei priešingu tikslu. <...> Šio ieškinio teisė suteikiama tik kai priešingai teisei ir moralei elgėsi ne davėjas.⁵

d) *Condictio sine causa* – ieškinys dėl turto, kuris buvo perduotas be tinkamos priežasties. Šis ieškinys buvo pakankamai bendro pobūdžio, dėl to apėmė daugelį atvejų, kurie „netilpo“ į kitų ieškinių apibrėžimus.⁶

Jau romėnų teisėje prievolės skirstytos į sutartis ir deliktus, tačiau minėtų prievolių nebuvo galima priskirti nei vienai, nei kitai kategorijai. Justinianas „Institucijose“ tokioms prievolėms davė specialų pavadinimą - „*obligationes quasi ex contractu*“ - prievolės tarytum iš sutarčių. Kas įdomiausia, keletas šių laikų civilinių kodeksų, tarp jų žinomiausias Prancūzijos civilinis kodeksas, vis dar tęsia šią tradiciją.⁷

Būtina pabrėžti, kad romėnai netgi nevartojo tokių sąvokų kaip „praturtėjimas“ ar „praturtėjimo veiksmai“. Kai šios sąvokos yra vartojamos kalbant apie romėnų teisę – tai tik šių laikų terminologija, vartojama dėl patogumo.⁸

Taip, kaip ir romėnų sutarčių teisė, kondikciniai ieškiniai įrodė neįtikėtinai ilgą savo egzistavimą ir buvo perkelti į daugelį modernių teisinių sistemų. Ir nors šie ieškiniai vis dar laikomi neabejotinai romėniškais, tiek jų funkcijos, tiek taikymo sfera yra aiškiai pakitę.

1.2. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO AR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO INSTITUTO SAMPRATA

1.2.1. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO AR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO INSTITUTO SAMPRATA UŽSIENIO VALSTYBIŲ CIVILINĖS TEISĖS SISTEMOSE

Anglija. Nors nepagrįsto praturtėjimo principas Anglijoje buvo aiškiai pripažintas, šio principo funkcijos ir vieta prievolių teisėje reikalauja atsargaus išaiškinimo kaip ir kitose teisinėse sistemose. Kai tik paaiškėja, kad atsakovas praturtėjo ieškovo sąskaita, jis yra įpareigojamas teisinėmis priemonėmis grąžinti ieškovui prarastą turtą. Dėl šios priežasties nepagrįsto praturtėjimo prievolė, atrodytų, yra pagrįstai priskiriama prievolių teisei ir turėtų būti laikoma lygiaverte deliktui arba sutarčiai. Bet, deja, nepagrįsto praturtėjimo prievolė labai skiriasi kitais prievolių teisei būdingais aspektais, todėl buvo nuspręsta ją atiboti. Deliktų teisė

⁵ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius, 1999. P. 253-254.

⁶ Dh Van Zyl. History and Principles of Roman Private Law. Durban. 1983. P. 319.

⁷ Zimmermann R. The Law of Obligations Roman Foundation of the Civilian Tradition. P. 837-838.

⁸ Dh Van Zyl. History and Principles of Roman Private Law. Durban. 1983. P. 318.

yra susijusi su teisės pažeidimu, kai tuo tarpu nepagrįsto praturtėjimo prievolė nebūtinai priklauso nuo pažeidimo įrodymo. Sutarties pažeidimas kyla iš susitarimo, tuo tarpu neapgrįsto praturtėjimo prievolė nepriklauso nuo jokio susitarimo tarp šalių. Bet jei susitarimas tarp šalių būtų, nepagrįstas praturtėjimas patektų į prievolių teisės reguliavimo sritį.⁹

Nepagrįsto praturtėjimo principas pirmą kartą buvo pripažintas Lordų Rūmuose, byloje *Lipkin Gorman (a firm) v Karpnale Ltd.* (1991) Teismas pripažino, kad norint taikyti nepagrįsto praturtėjimo principą, reikia trijų sąlygų – kad atsakovas praturtėjo, kad tai atsitiko ieškovo sąskaita ir kad tai yra vienas iš restitucijos taikymo pagrindų. Kai tik ieškovas nustato, kad atsakovas nepagrįstai praturtėjo, svarbu nustatyti, ar ieškinį atmesti, ar kvalifikuoti kaip vieną iš restitucinių ieškinių.¹⁰

Norėdamas taikyti nepagrįsto praturtėjimo principą ir teigti, kad praturtėjimas yra nepagrįstas, t.y. atitinka vieną iš restitucijos pagrindų, ieškovas turi nurodyti vieną iš Anglijos teisėje pripažintų nepagrįstumo faktorių. Jie įvardijami kaip faktinė klaida, teisinė klaida, prievarta, neteisėtas poveikis, neatidumas, bejėgiškumas, nesąžiningumas ir kt. Palyginimui, kontinentinės teisės sistemos valstybės, tokios kaip Prancūzija ir Vokietija, laikosi kitokio požiūrio. Čia vertinami ne nepagrįstumo faktoriai, o teisinio pagrindo buvimas, tiksliau – siekiama atpažinti praturtėjimą, kuris neturi aiškaus teisinio pagrindo.¹¹

Kalbant apie Anglijos teisėje taikomus restitucijos pagrindus, būtina paminėti, kad jie skirstomi į:

- Pagrindus, priklausomus nuo ieškovo. Tai gali būti atsakovo praturtėjimas, kai ieškovas tokio tikslo neturi (turtas iš ieškovo pavagiamas ar pasinaudojama ieškovu jam esant neigaliam), kai suklysta dėl tikslo (turtas atsakovui perduodamas per klaidą) arba kai turi aiškų tikslą (ieškovas sumoka atsakovui tikėdamasis iš jo grįžtamųjų veiksmų).
- Pagrindus, priklausomus nuo atsakovo. Tai gali būti atsakovo praturtėjimas, kuomet jis pasinaudoja ieškovu (neteisėtas poveikis ieškovui, nesąžiningas elgesys).
- Pagrindus, priklausomus nuo visuomenės. Tai tokie restitucijos pagrindai, kaip atsakovo praturtėjimas iš valdžios institucijų *ultra vires* mokėjimų.¹²

Taigi esant nepagrįstam praturtėjimui, atitinkančiam Anglijos teisėje numatytas sąlygas, visada bus taikoma restitucija, todėl labai svarbu paanalizuoti ir šį institutą.

---

⁹ G. Virgo. The principles of the law of restitution. Oxford : Oxford University Press, 2006. P. 51.

¹⁰ Ten pat. P. 51.

¹¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Unjust_enrichment (prisijungimo laikas 2008-06-17)

¹² G. Virgo. The principles of the law of restitution. Oxford : Oxford University Press, 2006. P. 120-124.

Anksčiau šioje šalyje buvo nusistovėjusi praktika, kad vienintelė situacija, kada taikoma restitucija, yra nepagrįstas praturtėjimas, tokios nuomonės laikėsi ir teismai.¹³ Gilesnė restitucijos instituto analizė bei dabartinė teismų praktika, prasidėjusi po jau minėtos *Gorman (a firm) v Karpnale Ltd.* bylos leidžia teigti, kad restitucinių priemonių taikymas Anglijoje galimas trimis atvejais:

1. **Gražinant nepagrįstą praturtėjimą.** Nepagrįsto praturtėjimo principas yra pats svarbiausias restitucijos teisėje, nes jis nulemia restitucijos taikymą labai įvairiose situacijose. Ir vis dėlto yra labai sunku tiksliai apibrėžti, ką nepagrįstas praturtėjimas reiškia. Yra dvi šio termino prasmės ir nesugebėjimas jų skirti lemia prielaidą, kad nepagrįstas praturtėjimas yra vienintelė situacija, kada taikomos restitucinės priemonės. Pirmoji - aprašomoji nepagrįsto praturtėjimo prasmė - parodo nepagrįstą praturtėjimą kaip situaciją, kada vienas nepagrįstai praturtėja kito sąskaita. Toks supratimas lemia tai, kad nepagrįstas praturtėjimas sudaro visą restitucijos teisės pagrindą. Antroji - savarankiškoji nepagrįsto praturtėjimo prasmė - kurios tikslas yra nustatyti, kokiomis aplinkybėmis taikomos restitucinės priemonės. Šiuo atveju reikia atsakyti į tris jau anksčiau šiame skyriuje minėtus klausimus: ar atsakovas praturtėjo, ar praturtėjimas įvyko ieškovo sąskaita ir ar praturtėjimas įvyko nepagrįstai - turima omenyje, ar ieškinys tenkina vieną iš restitucijos pagrindų.¹⁴

2. **Atimant naudą iš teisės pažeidėjo.** Šiuo atveju teisės pažeidimo auka gali pateikti teismui restitucinį ieškinį siekiant susigrąžinti tai, ką gavo atsakovas, atlikdamas teisės pažeidimą. Nors yra autorių, teigiančių, kad restitucinės priemonės šioje situacijoje taikomos dėl to, kad atsakovas nepagrįstai praturtėjo, toks aiškinimas yra teisingas tik jei suprantame nepagrįstą praturtėjimą aprašomąja, o ne savarankiškąja prasme. Tačiau tada, kai asmuo gavo naudos atlikdamas teisės pažeidimą, negalima sakyti, kad jis nepagrįstai praturtėjo esant savarankiškajai nepagrįsto praturtėjimo prasmei dėl dviejų priežasčių. Pirmą, ieškovo ieškinys pasieks tikslą net ir tada, jei praturtėta ne tiesiogiai iš ieškovo. Antra, šiuo atveju nėra reikalavimo, kad ieškinys atitiktų vieną iš restitucijos taikymo pagrindų. Pakanka, kad asmuo įvykdytų teisės pažeidimą prieš kitą asmenį ir šis pažeidimas būtų pripažintas tokio pobūdžio, kuris iššaukia restitucinius veiksmus.¹⁵

3. **Pareiškiant vindikacinį ieškinį dėl nuosavybės teisių.** Kai vienas asmuo turi interesų į nuosavybę, kurią įgijo kitas, jis gali reikšti vindikacinį ieškinį dėl

¹³ G. Virgo. The principles of the law of restitution. Oxford : Oxford University Press, 2006. P. 6-7.

¹⁴ Ten pat. P. 8-9.

¹⁵ Ten pat. P. 10.

restitucinių priemonių taikymo, nepaisant to, ar interesas į tą nuosavybę egzistavo anksčiau, ar buvo sukurtas teisinėmis priemonėmis. Tokia situacija vėlgi yra labai panaši į nepagrįstą praturtėjimą, tačiau tik jį suprantant aprašomąja prasme. Nepagrįstas praturtėjimas savarankiškąją prasme yra visiškai netinkama sąvoka šiame kontekste, dėl to, kad jeigu paaiškėja, kad asmuo įgijo nuosavybės, į kurią ieškovas turi nuosavybės teisių, daugiau nieko nebereikia įrodinėti, tame tarpe ir nustatinėti, ar atsakovas šiuo atveju nepagrįstai praturtėjo.¹⁶

Taigi Anglijoje kaip ir kitose Bendrosios teisės šalyse restitucija apibūdinama kaip turto gražinimas savininkui ar asmeniui, turinčiam teisę tą turtą valdyti – jei vienas asmuo gavo turtą ar pinigų sumą iš kito asmens be teisinio pagrindo, jis privalo gražinti jį teisėtam savininkui, kad nebūtų laikomas nepagrįstai praturtėjusiu ar gavusiu nepagrįstą naudą. Ši prievolė egzistuoja, kai, pavyzdžiui, prekės ar pinigai perduodami prievartos įtakoje, dėl suklydimo arba tai įvyksta sudarius sandorį, kuris negalioja (dėl jo neteisėtumo, formos trūkumų ar kitų priežasčių), arba kai asmuo, turintis tą turtą, gauna naudos atlikdamas nepateisinamus veiksmus¹⁷.

Anglijos teisės mokslininkų tekstų analizė leidžia daryti tokias išvadas apie nepagrįstą praturtėjimą šios valstybės teisėje: pirma, nustačius nepagrįstą praturtėjimą visada taikoma restitucija, kuri, beje, taikoma ir gavus naudos teisės pažeidimu bei patenkinus vindikacinį ieškinį, tai rodo, kad Anglijos teisėje nėra aiškios ribos tarp restitucijos ir nuosavybės teisės. Antra, Anglijos teisėje atskirai neišskiriama restitucija kaip sandorio negaliojimo *ab initio* pasekmė. Manytina, kad šią situaciją apima nepagrįsto praturtėjimo institutas, kurio pagrindu, kaip minėjo autorius Graham Virgo¹⁸, restitucija yra taikoma labai įvairiose situacijose. Šios išvados bus labai svarbios analizuojant nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo substitutų reglamentavimą ir taikymą Lietuvoje.

Anglijoje kaip ir kitose Bendrosios teisės sistemos valstybės nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo principas suprantamas kiek kitaip nei Kontinentinės teisės sistemos šalyse, todėl būtina paanalizuoti ir jų civilinę teisę.

Vokietija. Nepagrįsto praturtėjimo principas yra inkorporuotas ir Vokietijos Civilinio kodekso (*Bürgerliches Gesetzbuch – BGB*)¹⁹ 812 straipsnyje „Restitucijos teisė“. Jis pradamas bendrąja taisykle: jei asmuo ką nors gavo dėl kito asmens veiksmų ar kitokiu būdu to asmens sąskaita be teisinio pagrindo, turi būti taikoma restitucija.

¹⁶ G. Virgo. The principles of the law of restitution. Oxford : Oxford University Press, 2006. P. 11-12.

¹⁷ A dictionary of law. Oxford, 1994. P. 346-347.

¹⁸ G. Virgo. The principles of the law of restitution. Oxford : Oxford University Press, 2006. P. 8.

¹⁹ http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#Section%20812 (prisijungimo laikas 2008-06-18)

Nuo to laiko, kai 1900 metų sausio 1 dieną įsigaliojo Vokietijos Civilinis kodeksas, 812 straipsnio praktinis taikymas buvo gana problematiškas. „Kito asmens sąskaita“, „be teisinio pagrindo“: kaip reikėjo šiuos reikalavimus interpretuoti? Buvo nemažai mėginimų siekiant surasti tas gaires ir nustatyti pagrindinius principus, kuriais būtų grindžiami nepagrįsto praturtėjimo ieškiniai. Deja, nė viena iš teorijų nesulaukė pripažinimo. Teismams beliko patiems stengtis surasti šios problemos sprendimą, o teisinė literatūra šiuo atžvilgiu irgi nelabai galėjo pasitarnauti. Tik 1934 metais teisininkas *Walteris Wilburgas* pirmą kartą pripažino, kad nėra vieno atsakymo į klausimą, kada praturtėjimas yra laikomas nepagrįstu. Tuo tarpu visai įmanoma konstatuoti, kada praturtėjimas yra pagrįstas – o būtent – kai atsakovas turi teisę sutarties arba įstatymo pagrindu pasilikti sau tai, ką jis gavo. Akivaizdu, kad atvirksčiai to nepritaikysi. Negalima griežtai teigti, kad asmuo, kurio turtas padidėjo kito asmens sąskaita be jokio sutartinio ar įstatyminio pagrindo, privalo grąžinti tai, ką gavo, tam kitam asmeniui. Deja, yra tokių pavyzdžių, kurie atitinka apibrėžtus požymius, tačiau nėra laikomi nepagrįstu praturtėjimu, pavyzdžiui, kažkas pasistato užtvanką, o kaimynai, kurie nesutiko prisidėti, vis tiek gauna iš to naudos. Šią naudą jie gauna be jokio teisinio pagrindo, bet jie nelaikomi nepagrįstai praturtėjusiais. Taigi *Wilburgas* išskyrė skirtingus nepagrįsto praturtėjimo ieškinius²⁰:

1. **Praturtėjimas dėl įvykdymo** (*quasi-contractual*). Tai praturtėjimas, kai vienas asmuo pateikia įvykdymą kitam asmeniui, pavyzdžiui, pagal sutartį, turėdamas tam tikrą tikslą, o jei tas tikslas nėra pasiekiamas arba sutartis pripažįstama negaliojančia, laikoma, kad įvykdymas neturėjo teisinio pagrindo; šiame kontekste teisinis reikalavimas „kito asmens sąskaita“ tampa nebereikalingas;
2. **Praturtėjimas kitais būdais** (*quasi-delictual*). Tai praturtėjimas, kuomet vienas asmuo savo veiksmais gauna naudos kito asmens sąskaita.

Toks skirstymas aiškiai matomas ir jau minėtame Vokietijos civilinio kodekso 812 straipsnyje: jei asmuo ką nors gavo (1) dėl kito asmens veiksmų ar (2) kitokiu būdu to asmens sąskaita be teisinio pagrindo, turi būti taikoma restitucija.

Kalbant apie nepagrįsto praturtėjimo ir restitucijos santykį Vokietijos teisėje, būtina paminėti, kad restitucija kaip niekinio (negaliojančio) sandorio bendra pasekmė nenurodoma. Viskas, kas įgyta pagal negaliojantį sandorį, laikoma įgytu be pakankamo teisinio pagrindo ir turi būti grąžinta pagal nepagrįsto praturtėjimo taisykles.²¹

Rusija. Paanalizavus Rusijos Federacijos 1995 m. civilinį kodeksą, matome, kad jis savo struktūra ir normų turiniu yra labai panašus į Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą. Nepagrįstas praturtėjimas reglamentuojamas 60 skyriuje, kuris yra beveik identiškas LR CK VI

²⁰ Dh Van Zyl. *History and Principles of Roman Private Law*. Durban. 1983. P. 887-891.

²¹ Dambrauskaitė A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos // *Jurisprudencija*. 2003, Nr. 28(20). P. 81.

knygos XX skyriui. Rusijos civilinio kodekso 1102 str. toks pat kaip LR CK 6.237 straipsnis, jis nustato pareigą gražinti turtą, gautą dėl nepagrįsto praturtėjimo – asmuo, kuris įgijo ar sutaupė turto be įstatyminio, sutartinio ar kitokio teisinio pagrindo kito asmens sąskaita, turi būti įpareigojamas gražinti pastarajam neteisėtai įgytą ar sutaupytą turtą, išskyrus 1109 straipsnyje numatytus atvejus, kuomet turtas neprivalo būti gražintas kaip nepagrįstai įgytas:

- turtas, perduotas prievolei įvykdyti iki vykdymo termino pabaigos, jeigu šios prievolės pagrindas nenumato ko kita;
- turtas, perduotas prievolei įvykdyti pasibaigus ieškinio senaties terminui;
- darbo užmokestis ar jam prilyginamos išmokos, pensija, pašalpos, stipendijos, dėl sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atsiradusios žalos atlyginimas, alimentai ar išlaikymas, jeigu gavėjas veikė sąžiningai arba nebuvo padaryta sąskaitybos klaidos.
- piniginės sumos ar kitas turtas, perduotas neegzistuojančiai prievolei įvykdyti, jei įgijėjas įrodo, kad asmuo, reikalaujantis turto gražinimo, žinojo apie prievolės nebuvimą arba turtas buvo perduotas labdaros tikslais.²²

Akivaizdu, kad net ir norma, reglamentuojanti turtą, kurio negalima išreikalauti, yra beveik identiška LR CK esančiai normai.

Labiausiai į akis krintantis skirtumas tarp Rusijos Federacijos civilinio kodekso ir LR CK žiūrint į nepagrįsto praturtėjimo institutą plačiau yra tas, kas Rusijos Federacijos civiliniame kodekse atskirai nėra išskirtas toks institutas kaip restitucija (išskyrus *ab initio* negaliojančio sandorio pasekmę). Dėl šios priežasties visas turto gražinimas Rusijoje vyksta pagal normas, reglamentuojančias nepagrįstą praturtėjimą, ir tik vienu atveju - sandorį pripažinus negaliojančiu *ab initio* - taikomas 167 straipsnis, kuriame restitucijos terminas nėra minimas, bet pats principas yra aiškiai suformuluotas: jei sandoris pripažįstamas negaliojančiu, šalys privalo viena kitai gražinti viską, ką yra pagal jį gavusios.

Prancūzija. 1892 metais *Boudier* byloje aukščiausia Prancūzijos teisminė instancija – *Cour de cassation* – Prancūzijos civilinės teisės dalimi pripažino daiktinius ieškinius, romėnų civilinėje teisėje žinomus kaip *actiones de in rem verso*, ir jų taikymo ribas apibrėžė labai plačiai: „šis ieškinys kyla iš teisingumo principo, kuris draudžia praturtėjimą kito asmens sąskaita, ir kadangi tai nėra reguliuojama teisės normomis, šio principo vykdymas nėra griežtų taisyklių rėmuose; užtenka, kad ieškovas teigtų ir imtų įrodinėti, kad tam tikrais veiksmais jis suteikė naudą atsakovui“²³. Taigi iš tokio traktavimo išplaukia, kad norint taikyti *actio de in*

²² <http://www.russian-civil-code.com/PartII/SectionIV/Subsection1/Chapter60.html> (prisijungimo laikas 2008-06-30)

²³ Beatson J., Scharge E. Cases, materials and texts on unjustified enrichment. Oxford: Hart, 2003. P. 38.

rem verso užtenka, kad atsakovas praturtėtų ieškovo sąskaita, nieko nėra užsimenama apie teisinio pagrindo nebuvimą ar priežastinį ryšį tarp praturtėjimo ir turto sumažėjimo.

Po tokio teismo sprendimo ilgai buvo diskutuojama praturtėjimo priežasties klausimais ir galiausiai buvo įtraukti dar du reikalavimai norint pareikšti minėtą ieškinį: 1) turto netekęs asmuo jo netekdamas neveikė savo rizika ir interesais; 2) turto netekęs asmuo nebuvo dėl to kaltas. Prancūzijos teisės doktrina aiškina, kad daiktinis ieškinys negali pakeisti nei vienos civilinio kodekso normos ir atlieka tik papildomą funkciją – užpildo teisės spragas.²⁴

Dabartinis Prancūzijos civilinis kodeksas neturi bendros nuostatos dėl nepagrįsto praturtėjimo, tačiau jame randama keletas normų, kurių tikslas - tam tikrose situacijose šalinti nepagrįstą praturtėjimą. Vienas iš pavyzdžių galėtų būti 554 straipsnis²⁵, kuris numato, kad jei žemės savininkas savo žemėje ką nors stato iš medžiagų, priklausančių kitam asmeniui, šis negali tų medžiagų atsiiimti (nes tai tapo žemės savininko nuosavybe), bet turi teisę į jų vertės atlyginimą. Taigi Prancūzijoje, kaip ir romėnų teisėje nesant bendros nepagrįsto praturtėjimo normos, buvo nustatyti tipiniai nepagrįsto praturtėjimo atvejai.

Ir vis dėlto skirtingai nei romėnų teisėje kai kurie Prancūzijos civilinio kodekso straipsniai panašesni į nepagrįsto praturtėjimo principo formulavimą, nei į konkretų atvejį. Prancūzijos CK 1235 straipsnis numato „bet koks mokėjimas suponuoja skolą: tai, kas buvo sumokėta neturint pareigos to daryti, turi būti gražinta“, 1376 straipsnis – „asmuo, kuris per klaidą ar nesąmoningai gauna tai, ko jis neturėjo gauti, privalo visa tai gražinti asmeniui, iš kurio tai yra gavęs“²⁶. Atsižvelgiant į skyriaus pavadinimą „Įsipareigojimai, atsirandantys be sutarties“, susidaro įspūdis, kad pastarasis straipsnis taikomas nesant praturtėjusio ir praradusio turtą asmens prievolinių santykių. Prancūzijos CK turi ir ieškinį, romėnų pavadintą *condictio indebiti* - tai 1377 straipsnis: „asmuo, kuris klaidingai laikydamas save skolininku, sumoka skolą, turi teisę reikalauti, kad tas asmuo ją jam gražintų“.

Kalbant apie nepagrįsto praturtėjimo institutą Prancūzijos teisėje neatsiejama yra ir restitucijos instituto analizė.

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros docentė dr. A. Dambrauskaitė, analizavusi restitucijos institutą Prancūzijoje, nurodė, kad šios šalies civilinėje teisėje terminas „restitucija“ suprantamas keliomis prasmėmis. Restitucija apibūdinamas ir gražinimas savininkui daikto, kurio jis neteko nepagrįstai arba prieš savo valią (pavyzdžiui, pavogto ar pamesto daikto gražinimas), restitucija taip pat vadinamas ir pripažinto negaliojančiu sandorio pasekmių panaikinimas (*restitutio in integrum*), pavyzdžiui, gautos sumos ar perduoto daikto gražinimas. Prancūzijos teisinėje literatūroje nurodoma, kad įvykdymo pagal

²⁴ Beatson J., Schrage E. Cases, materials and texts on unjustified enrichment. Oxford: Hart, 2003. P. 38-39.

²⁵ http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/code_civil_textA.htm (prisijungimo laikas 2008-10-22)

²⁶ Ten pat.

negaliojanti sandorį gražinimas vykdomas iš esmės pagal taisykles, reglamentuojančias nepagrįstai sumokėto išreikalavimą. Jei panaikinama jau įvykdyta sutartis, įvykdymas netenka teisinio pagrindo, ir tuomet turi būti elgiamasi taip, kaip ir nepagrįsto sumokėjimo atveju – šalys tokiu atveju reikalauja gražinti joms tai, ką jos įvykdė neprivalėdamos to daryti.²⁷

Kalbant apie restituciją ir nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą, svarbu paanalizuoti jau minėtą Prancūzijos CK 1376 straipsnį. Remiantis šia teisės norma, Prancūzijoje gražinamas ir nepagrįstas praturtėjimas, ir taikoma restitucija sandorių negaliojimo atveju (sandorio negaliojimas pripažįstamas pagrindo nebuvimu). Klausimų kelia „klaidos“ sąlyga, būdinga tik be pagrindo įgyto turto režimui. A. Dambrauskaitė, nagrinėjusi Prancūzijos teisės doktriną bei teismų praktiką, nurodė, kad Prancūzijos Kasacinio teismo plenarinis susirinkimas 1993 m. balandžio 2 d. nutartyje įtvirtino naują CK 1376 straipsnio interpretaciją. Remiantis šia nutartimi, asmens, atlikusio absoliučiai neegzistuojantį mokėjimą (t.y. kai vienas asmuo nebuvo nieko skolingas, o kitas neturėjo reikalavimo teisės), klaida nėra būtina sąlyga pareikšti reikalavimą dėl gražinimo. Šiuo atveju prie nesamos skolos sumokėjimo priskiriami ir atvejai dėl mokėjimų, kurių atlikimo pagrindas išnyko sandorį pripažinus negaliojančiu²⁸.

Taigi Prancūzijoje nėra aiškiai atskirti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo bei restitucijos institutai. Šių normų taikymas įvairiose situacijose persipina ir to priežastis galėtų būti per daug plačios „restitucijos“ sąvokos vartojimas.

Olandija. Iki 1992 Civilinio kodekso įsigaliojimo Olandija neturėjo įtvirtinto bendro principo dėl nepagrįsto praturtėjimo. Pirmiausia reikia pradėti nuo to, kad iki tol galiojęs 1809 metų Civilinis kodeksas buvo Prancūzijos Napoleono kodekso versija pritaikyta Olandijai, dėl šios priežasties, nepagrįsto praturtėjimo reglamentavimas apsiribojo tam tikrų specifinių nepagrįsto praturtėjimo atvejų įtraukimu į civilinį kodeksą.

1992 metų civilinis kodeksas buvo derinamas ir kuriamas beveik penkiasdešimt metų, kol galiausiai į jį buvo įtraukta atnaujinta didžioji dalis privatinės, prievolių, paveldėjimo bei nuosavybės teisės normų.²⁹ Mus dominantis nepagrįsto praturtėjimo institutas buvo įtvirtintas Civilinio kodekso 6 knygos „Prievolės“ 4 skyriaus „Kitais pagrindais atsirandančios prievolės“ 212 straipsnyje „nepagrįstas praturtėjimas“, kuris numato, kad „asmuo, nepagrįstai praturtėjęs kito asmens sąskaitą, privalo šiam atlyginti nuostolius tokio dydžio, koks buvo nepagrįstas praturtėjimas. Atlyginama suma gali būti mažinama priklausomai nuo aplinkybių, dėl kurių

²⁷ Dambrauskaitė A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos // Jurisprudencija. 2003, Nr. 28(20). P. 80-81.

²⁸ Dambrauskaitė A. Sandorių pripažinimo negaliojančiais teisinės pasekmės – Lietuvos ir Prancūzijos teisės lyginamieji aspektai. Daktaro disertacija. Vilnius. 2006. P. 74.

²⁹ F. Brandsma, Some Remarks on Dutch Private Law and the Ius Commune, vol. 11.1 Electronic journal of comparative law, (May 2007), <<http://www.ejcl.org/111/article111-5.pdf>>.

praturtėjęs asmuo nėra atsakingas“³⁰. Garsus olandų teisės profesorius *Meijers*, kuris sudarė didžiąją dalį civilinio kodekso, aiškino, kad tam tikrų nepagrįsto praturtėjimo atvejų įtraukimas į civilinį kodeksą neturint bendrosios nepagrįsto praturtėjimo normos, palieka daug įstatymo spragų³¹. Tai įrodo garsioji Olandijos aukščiausiojo teismo 1959 metų byla *Quint v Te Poel*³², kurios atvejis buvo pakankamai nesudėtingas, bet išskėlė sudėtingų klausimų. Statybininkas *Quint* pastatė namą pagal užsakovo *Hubertus te Poel* instrukcijas. Pastačius namą paaiškėjo, kad žemė, ant kurios stovėjo pastatas, priklausė užsakovo broliui *Heinrich te Poel*. Taigi, kai *Hubertus* atsisakė sumokėti statytojui, šis padavė į teismą jo brolių teigdamas, kad *Heinrich* praturtėjo jo sąskaita be jokio teisinio pagrindo. Kaip jau buvo minėta, senasis civilinis kodeksas neturėjo bendros nepagrįsto praturtėjimo normos, o įtvirtintieji specifiniai atvejai neapėmė nagrinėjamojo. Ir šiuo atveju nors Aukščiausiasis Teismas ir atmetė ieškinį dėl kitų pagrindų, tačiau išaiškino, kad kai kurios prievolės egzistuoja nepriklausomai nuo to, ar jos įtvirtintos civiliniame kodekse, svarbu, kad jos atitiktų kodekso sistemą ir anksčiau priimtus Aukščiausiojo Teismo sprendimus. Taigi Olandijos Aukščiausiasis Teismas pripažino, kad nors nepagrįsto praturtėjimo principas ir nebuvo aiškiai įtvirtintas teisės aktuose, jis yra ir gali būti taikomas teismų, jeigu neprieštaruoja ankstesniems Aukščiausiojo Teismo sprendimams ir atitinka civilinio kodekso sistemą.

Kvebeko provincija. Ilgą laiką tiek Prancūzijos, tiek Žemutinės Kanados (*Lower Canada*) civiliniuose kodeksuose nebuvo numatyti ieškiniai dėl nepagrįsto praturtėjimo. Viskas, kas buvo, tai normos, reglamentuojančios kito asmens reikalų tvarkymą be sutikimo (*negotiorum gestio*) bei ieškiniai dėl daikto, kuris tam asmeniui nepriklauso, priėmimo (panašus į vieną iš romėnų kondikcinių ieškinų – *condictio indebiti*).³³ Nepaisant to, tiek Prancūzijos, tiek Kvebeko teisės mokslininkai bei teismai buvo sukūrę doktriną, kuria ieškovas galėjo remtis norėdamas imtis veiksmų prieš praturtėjusį jo sąskaita asmenį, nesant įstatymo normos.³⁴ Dabartiniame Kvebeko civiliniame kodekse, priimtame 1991 metais, nepagrįsto praturtėjimo ieškiniai jau yra įtvirtinti.

Kvebeko civilinio kodekso 1493 straipsnyje nepagrįsto praturtėjimo principas įtvirtintas taip: „asmuo, kuris praturtėjo kito asmens sąskaita, turi atlyginti tam asmeniui už atitinkamą

---

³⁰ Beatson J., Scharge E. Cases, materials and texts on unjustified enrichment. Oxford: Hart, 2003.P. 58.

³¹ Ten pat. P.62.

³² F. Brandsma, Some Remarks on Dutch Private Law and the Ius Commune, vol. 11.1 ELECTRONIC JOURNAL OF COMPARATIVE LAW, (May 2007), <http://www.ejcl.org/111/article111-5.pdf> (prisijungimo laikas 2008-19-25)

³³ Smith L. Property, Subsidiarity and Unjust Enrichment. Quebec Research Centre of Private and Comparative Law. P. 6. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=338620 (prisijungimo laikas 2008-07-01)

³⁴ Nicholls G. V. V. Recenzija Challies G. S. knygos „The Doctrine of Unjustified Enrichment in the Law of the Province of Quebec“. The University of Toronto Law Journal, Vol. 4, No. 1 (1941). P. 194.

turto praradimą, jei nėra jokio teisinio pagrindo praturtėjimui ar turto netekimui“.³⁵ 1494 straipsnis numato atvejus, kada praturtėjimas ar turto netekimas yra pateisinamas:

- kai kyla iš prievolės;
- kai kyla iš turta praradusio asmens nesugebėjimo pasinaudoti teise, iš kurios galėjo turėti naudos praturtėjusiojo atžvilgiu;
- kai kyla iš veiksmo, atlikto išimtinai praradusio turta asmens interesais, jo rizika ir grėsmės suvokimu arba jo visiškai laisva valia.³⁶

Be nepagrįsto praturtėjimo normos randame ir restituciją reglamentuojančius straipsnius, kurie yra beveik visiškai identiški LR CK 6.145 – 6.153 straipsniams. Kvebeko CK 1699 straipsnis numato, kad restitucija taikoma tada, kai asmuo privalo grąžinti kitam asmeniui turta, kuri jis gavo neteisėtai arba per klaidą, arba dėl to, kad sandoris, pagal kuri jis gavo turta, pripažintas negaliojančiu *ab initio* arba dėl to, kad prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos. Turint omenyje šio straipsnio ir LR CK 6.145 straipsnio 1 dalies visišką atitikimą, galime daryti pagrįstą išvada, kad restitucijos sąvoką mūsų šalies civilinio kodekso kūrėjai tiesiog pasiskolino iš Kvebeko. Tuo tarpu nepagrįsto praturtėjimo principas šio regiono civiliniame kodekse formuluojamas labai bendrai, nenumatant normos taikymo sritį siaurinančių sąlygų.

Taigi apžvelgus užsienio valstybių civilinės teisės normas, reglamentuojančias nepagrįstą praturtėjimą, galime teigti, jog pastaroji sąvoka neretai persipina su restitucija įtvirtinančiomis teisės normomis tiek reglamentuojant įstatyme, tiek taikant šias normas praktiškai. Akivaizdu ir tai, kad tų pačių civilinės teisės institutų samprata, jų apimtis bei reglamentavimas skirtingose valstybėse labai įvairuoja. Lietuva – ne išimtis. Dėl šios priežasties buvo labai svarbu apžvelgti užsienio valstybių civilinės teisės patirtį analizuojamais klausimais, siekiant kuo išsamiau atskleisti Lietuvos CK reglamentavimo ypatumus, mūsų šalies civilinės teisės normų bei kitų valstybių tų pačių normų panašumus bei skirtumus, siekiant į tą patį civilinės teisės institutą pažvelgti plačiau.

Ne paslaptis, kad dalis Lietuvos CK normų buvo pasiskolinta iš kitų užsienio valstybių civilinės teisės aktų, turint omenyje ilgametį jų civilinės teisės sistemų egzistavimą. Kalbant apie nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto reglamentavimą, Lietuvos civilinei teisei yra artimiausias Rusijos Federacijos civilinis kodeksas, kuris numato turto įgijimą be pagrindo bei tame pačiame straipsnyje reglamentuoja sutaupymą be pagrindo. Tuo tarpu restitucijos samprata LR CK, kaip jau buvo minėta, yra pasiskolinta iš Kvebeko civilinio kodekso. Siekiant išsiaiškinti, kaip skirtingų valstybių civilinės teisės patirtis veikia Lietuvos

³⁵ http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/CCQ/CCQ_A.html (prisijungimo laikas 2008-07-02)

³⁶ Ten pat.

Respublikos civiliniame kodekse, toliau išsamiai nagrinėsime tiek nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo sąvokas, tiek kitų institutų – restitucijos, vindikacijos bei žalos atlyginimo sampratas bei jų santykį su analizuojamu institutu.

1.2.2. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO IR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO SUBINSTITUTŲ SAMPRATA IR VIETA LIETUVOS CIVILINĖS TEISĖS SISTEMOJE

Pagrindinis teisės aktas, reglamentuojantis nepagrįstą praturtėjimą ir turto gavimą be pagrindo, yra 2000 metų Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas³⁷, kuris buvo patvirtintas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymu³⁸. Žvelgiant į XX skyriaus normas, matome, kad yra du atskiri straipsniai, reglamentuojantys turto gavimą be pagrindo ir nepagrįstą praturtėjimą. 6.237 straipsnio „Pareiga gražinti be pagrindo įgytą turtą“ 1 dalis numato, kad asmuo, kuris be teisinio pagrindo savo veiksmais ar kitokiu būdu tyčia ar dėl neatsargumo įgijo tai, ko jis negalėjo ar neturėjo gauti, privalo visa tai gražinti asmeniui, kurio sąskaita tai buvo įgyta, o antroji dalis numato, kad šio straipsnio 1 dalyje nurodyta pareiga neatsiranda, jeigu pagrindas, kuriuo įgytas turtas, išnyksta paskiau. 6.242 straipsnis „Nepagrįstas praturtėjimas“ numato kad be teisinio pagrindo nesažiningai praturtėjęs kito asmens sąskaita asmuo privalo atlyginti pastarajam tokio dydžio nuostolius, koks yra nepagrįstas praturtėjimas.

Įprastai civilinės teisės institutų vietą civilinės teisės sistemoje atskleidžia jų vieta civiliniame kodekse. Šiuo atveju nagrinėjami subinstitutai yra LR CK Šeštosios knygos „Prievolių teisė“ III dalies „Kitais pagrindais atsirandančios prievolės“ XX skyriuje „Nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas“. Taigi nepagrįstas praturtėjimas ir turto gavimas be pagrindo yra laikomi prievolių atsiradimo pagrindais - kvazisutartimis, tarp sandorių, deliktų ir įstatymų. Kvazisutartys yra teisėti, savanoriški valiniai asmens veiksmai, kuriems atlikti nereikia kito asmens sutikimo ir kurių pagrindu atsiranda šiuos veiksmus atlikusio ir kito asmens prievoliniai santykiai.³⁹ LR CK yra reglamentuojamos trijų rūšių kvazisutartys:

- kito asmens reikalų tvarkymas be pavedimo (CK 6.229-6.236 straipsniai);
- nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas be pagrindo (CK 6.237-6.242 straipsniai);
- lošimas ir lažybos (CK 6.243-6.244 straipsniai).

V. Mikelėnas nurodo tokius kvazisutarties požymius:

- kvazisutartis yra tik teisėtas veiksmas - neteisėtas veiksmas laikytinas deliktu ir jo pagrindu atsirandanti prievolė bus laikoma deliktine, o ne kvazisutartine;
- kvazisutartims netaikomi sandorio formos reikalavimai – kvazisutartinės prievolės atsiranda, nesvarbu, kaip įforminti ar visai neiforminti veiksmai yra jų atsiradimo priežastis;

³⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 72-2262.

³⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74-2262.

³⁹ Mikelėnas V. Prievolių teisė. Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 2002. P. 63.

- kvazisutartinės prievolės neretai atsiranda kaip sutartinių ar deliktinių prievolių padarinys⁴⁰.

Taigi nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo kaip kvazisutarties pagrindu atsiranda prievolės. Prievolė – tai teisinis santykis, kurio viena šalis (skolininkas) privalo atlikti kitos šalies (kreditoriaus) naudai tam tikrą veiksmą arba susilaikyti nuo tam tikro veiksmo, o kreditorius turi teisę reikalauti iš skolininko, kad šis įvykdytų savo pareigą (CK 6.1 straipsnis). Iš to išplaukia, kad nepagrįstas praturtėjimas ir turto gavimas be pagrindo yra teisinis santykis, kuriame nepagrįstai praturtėjusi ar turtą įgijusi šalis privalo grąžinti kitai šaliai be pagrindo įgytą turtą ar nepagrįstą praturtėjimą.

Prievolių teisės vadovėlyje⁴¹ pateiktas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo apibrėžimas: „Nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas be pagrindo suprantamas kaip vienos šalies (skolininko) veiksmais ar kitokiu būdu įgytas turtas arba kitoks praturtėjimas kitos šalies (kreditoriaus) sąskaita nesant teisinio pagrindo“.

Sistemiškai analizuojant nepagrįstą praturtėjimą ir turto gavimą be pagrindo reglamentuojančius LR CK straipsnius ir teisinę literatūrą, prieiname prie išvados, kad norint konstatuoti nepagrįstą praturtėjimą arba turto gavimą be pagrindo, reikia nustatyti tokias aplinkybes:

- Vienas asmuo įgijo turto arba praturtėjo;
- Turto įgijimas arba praturtėjimas įvyko kito asmens sąskaita;
- Asmuo įgijo turto arba praturtėjo neturėdamas teisinio pagrindo arba pagrindas, kuriuo įgytas turtas, išnyko vėliau (pavyzdžiui, sutartis buvo pripažinta negaliojančia *ab initio*).

Žvelgiant į nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutus bendrai, nesigilinant į jų skirtumus (nes panašumai akivaizdūs), viskas atrodo ne taip ir sudėtinga, tačiau šio darbo tikslas ir yra pabandyti atskleisti kiekvieno iš jų paskirtį, tikslą, taikymo sritį ir t.t. Norint tai padaryti, pirmiausia reikia išnagrinėti pačias nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo sąvokas.

1.2.3. SĄVOKŲ „NEPAGRĮSTAS PRATURTĖJIMAS“ IR „TURTO GAVIMAS BE PAGRINDO“ PANAŠUMAI IR SKIRTUMAI

Pirmajame skyriuje analizuotų užsienio valstybių civilinės teisės sistemose vartojama tik viena sąvoka – „*unjust enrichment*“ arba „*unjustified enrichment*“, išvertus iš anglų kalbos

---

⁴⁰ Mikelėnas V. Prievolių teisė. Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 2002. P. 63.

⁴¹ Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kiti Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, Vilnius, 2004. P267.

reiškianti „nepagrįstas praturtėjimas“. Natūraliai kyla klausimas – kodėl Lietuvos CK turime ir nepagrįsto praturtėjimo, ir turto gavimo be pagrindo sąvokas? Norint atsakyti į šį klausimą būtina paanalizuoti pačias „nepagrįsto praturtėjimo“ ir „turto gavimo be pagrindo“ sampratas.

Minėtas sąvokas Lietuvos civilinėje teisėje įprasta matyti vartojamas neatskiriant vienos nuo kitos. Nepaisant to, Civilinio kodekso komentaro autoriai teigia, kad tai dvi skirtingos situacijos ir pateikia keletą skirtumų⁴². Pirmia, nepagrįsto praturtėjimo atveju atsakovas gauna ne daiktą – jo praturtėjimas paprastai pasireiškia nepagrįstu sutaupymu. Antra, nepagrįstas atsakovo praturtėjimas arba atitinkamai ieškovo turto sumažėjimas turi egzistuoti pareiškiant ieškinį. Jeigu nagrinėjant bylą nebėra atsakovo nepagrįsto praturtėjimo ar ieškovo turto sumažėjimo, nėra pagrindo tenkinti ieškinį. Trečia, esant nepagrįstam praturtėjimui atsakovas privalo grąžinti tik tokią sumą, kokia jis praturtėjo arba kokia sumažėjo ieškovo turtas.

Pirmasis skirtumas padeda nustatyti, kuri iš nagrinėjamų sąvokų yra platesnė. Turto gavimas be pagrindo suprantamas kaip turto plačiaja prasme įgijimas – tai gal būti ne tik daiktai, bet ir turtinės teisės, pinigai, kitokios materialinės vertybės⁴³. Nepagrįstas praturtėjimas suprantamas kaip bet koks praturtėjimas - ne tik tam tikro turto įgijimas, bet ir sutaupymas kito asmens sąskaita. Taigi iš to išplaukia, kad nepagrįstas praturtėjimas yra platesnė sąvoka nei turto gavimas be pagrindo, nes pastarasis apima tik realiai gautą turtą, o nepagrįstas praturtėjimas – ir sutaupymą.

Minėto antrojo skirtumo įvardijimas suponuoja išvadą, kad turto gavimas be pagrindo pareiškiant ieškinį gali neegzistuoti ir vis tiek bus pagrindas tenkinti ieškinį. Manytina, kad civilinio kodekso komentaro autoriai šį skirtumą siejo su aplinkybe, kad esant nepagrįstam praturtėjimui atsakovas privalo grąžinti tik tokią sumą, kokia jis praturtėjo arba kokia sumažėjo ieškovo turtas, civilinis kodeksas nenumato, jog esant nepagrįstam praturtėjimui praturtėjusi šalis turi ne tik grąžinti nepagrįstą praturtėjimą, bet ir atlyginti visas pajamas, kurias jis gavo iš to turto, nuo to laiko, kai sužinojo arba turėjo sužinoti apie turto įgijimo nepagrįstumą. Tuo tarpu esant turto gavimui be pagrindo, jeigu turtas būtų grąžintas iki pareiškiant ieškinį, teismas dar galėtų ieškinį tenkinti būtent dėl pajamų, gautų iš to turto. Kitas paaiškinimas galėtų būti tas, kad nepagrįstas praturtėjimas Lietuvos civilinėje teisėje iš esmės yra traktuojamas kaip nepagrįstas sutaupymas. Tokiu atveju, esant nepagrįstam sutaupymui, t.y. kai realiai joks turtas nebuvo gautas, nėra įmanomos ir pajamos iš tokio turto. Taigi aptarėme ir trečiąjį skirtumą.

Atsakymo į klausimą dėl analizuojamų sąvokų skirtumo galima bandyti ieškoti kitų valstybių, iš kurių Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso sudarytojai sėmėsi patirties ir žinių, kodeksuose. Pirmiausia prisiminkime Kvebeko civilinio kodekso 1493 straipsnį: „asmuo, kuris

---

⁴² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 318.

⁴³ Ten pat. P. 318.

praturtėjo kito asmens sąskaita, turi atlyginti tam asmeniui už atitinkamą turto sumažėjimą, jei nėra jokio teisinio pagrindo praturtėjimui arba turto sumažėjimui“. Ši norma labai panaši į LR CK 6.242 str. 1 dalį: „be teisinio pagrindo nesažiningai praturtėjęs kito asmens sąskaita asmuo privalo atlyginti pastarajam tokio dydžio nuostolius, koks yra nepagrįstas praturtėjimas“. Skirtumas tik tas, kad Kvebeko CK numato nepagrįstą praturtėjimą egzistuojant visais atvejais, kai praturtėjimas įvyksta nesant teisinio pagrindo, o LR CK įtraukia dar vieną aplinkybę - kai asmuo praturtėja be teisinio pagrindo ir *nesažiningai*.

Kaip matome, Kvebeko CK neturi normų, reglamentuojančių daikto gavimą be pagrindo. Taigi esant tokioms aplinkybėms ir atkreipiant dėmesį į tai, jog Lietuvos ir Kvebeko civilinių kodeksų normos, reglamentuojančios restituciją, yra beveik identiškos, kyla klausimas – kuriame civiliniame kodekse šių institutų reglamentavimas turi trūkumų? Ir vis dėlto ar tikslingai LR CK skiria dvi sąvokas - „nepagrįstas praturtėjimas“ ir „turto gavimas be pagrindo“?

Imkime kitą pavyzdį – Lietuvoje anksčiau galiojusį 1964 m. Civilinį kodeksą. Šiame teisės akte randame 512 straipsnį „Pareiga gražinti be pagrindo įgytą ar sutaupyta turta“, kurio 1 dalis numatė, kad „asmuo, kuris be įstatymu ar sandoriu nustatyto pagrindo įgijo turta kito sąskaita, privalo gražinti pastarajam be pagrindo įgytą turta; šios taisyklės taikomos ir tuo atveju, kai turtas sutaupomas kito sąskaita be įstatymu ar sutartimi nustatyto pagrindo“. LR CK straipsnis tokiu pat pavadinimu įtvirtina, kad „asmuo, kuris be teisinio pagrindo savo veiksmais ar kitokiu būdu tyčia ar dėl neatsargumo įgijo tai, ko jis negalėjo ar neturėjo gauti, privalo visa tai gražinti asmeniui, kurio sąskaita tai buvo įgyta“. Vos palyginę du tą patį reglamentuojančius skirtingų teisės aktų straipsnius, matome akivaizdžius skirtumus. Pirma, naujajame Civiliniame kodekse panaikinama sutaupymo be pagrindo sąvoka. Būtina paminėti, kad Tarybinės civilinės teisės vadovėlis⁴⁴ apibrėžia, kada asmuo laikomas sutaupiusiu be pagrindo: „asmuo sutaupo turta be pagrindo, nors pagal įstatymą ar sandorį jis turėjo netekti tam tikros dalies turto, t.y. privalėjo sumokėti tam tikrą pinigų sumą pagal sandorį už paslaugas, nuomą, mokestį ir pan., bet vietoj jo tai sumokėjo kitas asmuo“. Antra, LR CK nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo sampratoje įveda kaltės elementą („tyčia ar dėl neatsargumo“).

1964 m. CK restitucijos sąvokos neturėjo, tačiau pats principas buvo suformuluotas 47 straipsnyje: „Kai sandoris negalioja, kiekviena iš jo šalių privalo gražinti antrajai šaliai visa tai, ką yra gavusi pagal sandorį, o kai negalima gražinti to, ką yra gavusi natūra, - atlyginti to vertę pinigais, jeigu įstatyme nenumatytos kitokios sandorio negaliojimo pasekmės“. Taigi, senajame CK restitucija buvo taikoma tik kaip sandorio negaliojimo pasekmė, o santykiai be pagrindo įgijus turta buvo reguliuojami pagal 512-514 straipsnius. Taigi šiuo atveju ir 1964 m. CK neišskyrė „nepagrįsto praturtėjimo“ ir „turto gavimo be pagrindo“, palikdami tik pastarąją

⁴⁴ Tarybinė civilinė teisė. Antroji dalis. Vilnius: Mintis, 1977. P. 362.

sąvoką. Dabartinis Rusijos Federacijos CK turi 1102 straipsnį „Pareiga gražinti nepagrįstą praturtėjimą“: „asmuo, kuris įgijo ar sutaupė turto be įstatyminio, sutartinio ar kitokio teisinio pagrindo kito asmens sąskaita, turi būti įpareigojamas gražinti pastarajam neteisėtai įgytą ar sutaupyta turta (nepagrįstą praturtėjimą), išskyrus 1109 straipsnyje numatytus atvejus“⁴⁵. Kaip matome, tiek 1964 metų CK, tiek dabartinis Rusijos Federacijos CK be pagrindo įgyto ar sutaupyto turto gražinimą reglamentavo labai panašiai, tiesiog Rusijos Federacijos CK šalia sutaupyto turto įvedė ir nepagrįsto praturtėjimo sąvoką, kas lėmė ir kitoki paties straipsnio pavadinimą – „pareiga gražinti nepagrįstą praturtėjimą“. Toks reglamentavimas dar kartą pagrindžia teiginį, kad nepagrįstas praturtėjimas apima tiek turto įgijimą bei sutaupymą be pagrindo, tiek kitus nepagrįsto praturtėjimo atvejus.

Be jau nurodyto analizuojamų substitutų skirtumo šių dviejų sąvokų sampratą ir santykį nėra taip paprasta atskleisti. Ir vis dėlto apžvelgus kitų valstybių civilinės teisės sistemas, galima daryti išvadą, kad LR CK nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo substitutai atriboti be reikalo. Pagrindinis aiškus jų skirtumas yra tas, kad nepagrįstas praturtėjimas apima ir turto sutaupymą be pagrindo. Taigi pastaruoju atveju klausimų, kurią normą taikyti nekyla, tačiau kai tik vienas asmuo be pagrindo įgyja turto kito sąskaita, atsiranda reikiamybė pasirinkti tarp 6.237 ir 6.242 straipsnių. Būtų kitaip, jeigu nepagrįsto praturtėjimo norma reglamentuotų kitus atvejus nei turto įgijimas be pagrindo, o ne apimtų ir jį patį.

Ir vis dėlto, gal LR CK sudarytojai atskirdami turto, gauto be pagrindo, gražinimą ir nepagrįstą praturtėjimą turėjo kitokių tikslų? Siekdami tai išsiaiškinti, pabandysime pasinaudoti lingvistiniu metodu bei sulyginti šiuos du civilinio kodekso straipsnius.

CK 6.237 straipsnis. Pareiga gražinti be pagrindo įgytą turta:

Asmuo, kuris be teisinio pagrindo savo veiksmais ar kitokiu būdu tyčia ar dėl neatsargumo įgijo tai, ko jis negalėjo ar neturėjo gauti, privalo visa tai gražinti asmeniui, kurio sąskaita tai buvo įgyta.

CK 6.242 straipsnis. Nepagrįstas praturtėjimas:

Be teisinio pagrindo nesažiningai praturtėjęs kito asmens sąskaita asmuo privalo atlyginti pastarajam tokio dydžio nuostolius, koks yra nepagrįstas praturtėjimas.

Akivaizdu, kad pagrindiniai ir bendri nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo požymiai yra būtent praturtėjimas arba turto įgijimas be pagrindo kito asmens sąskaita. Kalbant apie veiksmų rezultatą – 6.242 straipsnis numato, kad asmuo praturtėjo, 6.237 – kad

⁴⁵ Rusijos civilinis kodeksas (rusų kalba) <http://www.interlaw.ru/law/docs/10064072-090.htm>

asmuo įgijo tai, ko jis negalėjo ar neturėjo gauti. Pastaroji formuluotė labai abstrakti, tačiau analizuojant reikėtų turėti omenyje ir straipsnio pavadinimą „pareiga grąžinti be pagrindo įgytą turta“, kuri suponuoja, kad asmuo įgijo turto, kurio jis negalėjo ar neturėjo gauti. Jau anksčiau nustatėme, kad turto įgijimas yra siauresnė sąvoka, nei praturtėjimas, nes pastaroji apima ir sutaupymą.

Koks santykis tarp „tyčia ar dėl neatsargumo įgyto turto“ ir „nesąžiningo praturtėjimo“? Norint atsakyti į šį klausimą pirmiausia reikia pradėti nuo bazinių sąvokų – nesąžiningumo ir tyčios bei neatsargumo.

Civilinio kodekso komentaro autoriai nurodo, kad sąžiningumas (*bona fides*) – tai vertybinis žmogaus elgesio matas, nustatomas pagal du kriterijus – objektyvųjį ir subjektyvųjį. Objektyviu požiūriu asmuo yra sąžiningas ar ne, nustatoma analizuojant atsakymą į klausimą, ar asmuo turėjo ką nors žinoti, daryti ar nedaryti. Subjektyviu požiūriu sąžiningumas nustatomas atsakant į klausimą, ar asmuo galėjo ką nors žinoti, daryti ar nedaryti atsižvelgiant į jo amžių, išsimokslinimą, išprusimą, gyvenimo patirtį, faktines bylos aplinkybes ir t.t. Siekiant nustatyti, ar asmuo yra sąžiningas, būtina taikyti abu kriterijus, t.y. asmuo bus sąžiningas tik jeigu jis ne tik nežinojo, bet ir negalėjo ir neturėjo žinoti tam tikrų aplinkybių⁴⁶.

Taigi iš sąžiningumo sąvokos išplaukia, kad nesąžiningumas – tai situacija, kai asmuo žinojo ar turėjo ir galėjo žinoti tam tikras aplinkybes. Pavyzdžiui, asmuo laikomas nesąžiningai praturtėjusiu, jeigu jis žinojo ar turėjo ir galėjo žinoti, kad kitas asmuo jam sumoka nesamą skolą, t.y. trečias asmuo buvo sumokėjęs skolą jau anksčiau.

Tyčia ir neatsargumas – tai dvi kaltės formos (CK 6.248 straipsnio 2 dalis). Civilinio kodekso komentaro autoriai nurodo, kad tyčia laikomas toks asmens elgesys, kai sąmoningai siekiama padaryti žalos arba sąmoningai leidžiama jai atsirasti. Neatsargiu laikomas toks asmens elgesys, kai asmuo atitinkamomis aplinkybėmis elgiasi nepakankamai apdairiai, rūpestingai, atidžiai. Neatsargumas savo ruožtu skirstomas į didelį neatsargumą ir paprastą neatsargumą. Didelis neatsargumas – tai paprasčiausių atidumo, rūpestingumo taisyklių nepaisymas. Paprastas neatsargumas – tai griežtesnių rūpestingumo, atidumo taisyklių pažeidimas.⁴⁷

V. Mikelėnas, analizuodamas vindikacijos institutą, yra pasisakęs: „paprastai norint pripažinti įgijėją nesąžiningu, reikia nustatyti jo tyčią ar didelį neatsargumą“⁴⁸. Taigi, jeigu nesąžiningumą laikome tyčia ar dideliu neatsargumu, tai ir šie lyginamų CK straipsnių taikymo pagrindai sutampa, išskyrus paprasto neatsargumo situaciją.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 77.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 339.

⁴⁸ V. Mikelėnas. Vindikacija ir jos taikymas // Justitia. 2005, Nr. 1 (55). P. 10.

Paskutinis aspektas, kurį beliko išanalizuoti, yra nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo pasekmės. Pirmuoju atveju praturtėjęs asmuo privalo atlyginti tokio dydžio nuostolius, koks yra nepagrįstas praturtėjimas, antruoju – reikalaujama viską gražinti asmeniui, kurio sąskaita tai buvo įgyta. 6.237 straipsnio 3 dalis numato, kad įgytas turtas turi būti gražintas natūra, o jeigu jis žuvęs ar sužalotas, atlyginama pinigais jo tikroji vertė, buvusi turto įgijimo metu, ir nuostoliai, atsiradę dėl vėlesnio turto vertės pasikeitimo. Kadangi minėtas straipsnis ne tik nurodo gražinti be pagrindo įgytą daiktą, bet leidžia jo vertę atlyginti pinigais – dingsta dar vienas nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo sąvokų skirtumas. Atkreiptinas dėmesys tik į tai, kad nepagrįsto praturtėjimo atveju, atlyginama tik praturtėjimo dydį atitinkantys nuostoliai, tuo tarp daikto įgijimo be pagrindo atveju – CK 6.240 straipsnio 1 dalis numato, kad be teisinio pagrindo įgijęs turto asmuo privalo gražinti ar atlyginti visas pajamas, kurias jis gavo ar turėjo gauti iš šio turto, nuo to laiko, kai sužinojo ar turėjo sužinoti apie turto įgijimo nepagrįstumą.

Atskleisti nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo panašumai ir skirtumai aiškiai neatsako į klausimą – kada ir kurią teisės normą taikyti. Aišku tik viena, kad esant nepagrįstam sutaupymui taikomas CK 6.242 straipsnis. Siekiant dar aiškiau suvokti šių subinstitūtų esmę, reikšmę, skirtumus bei taikymo ypatumus toliau bus analizuojamas pačius subinstitutus reglamentuojančių normų santykis su kitomis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normomis, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika bei teisės mokslininkų darbai.

2. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO IR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO SUBINSTITUTŲ SANTYKIS SU KITAIS CIVILINĖS TEISĖS INSTITUTAIS

2.1. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO IR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO SUBINSTITUTŲ SANTYKIS SU RESTITUCIJA

Restitucijos apibrėžimų teisinėje literatūroje galima surasti įvairių. Šiuolaikinėse teisinėse sistemose restitucijos terminas dažniausiai vartojamas siekiant apibūdinti negaliojančio sandorio šalių gražinimą į buvusią iki sandorio sudarymo padėtį. Lietuvos civilinėje teisėje restitucija (lot. *restitutio* – gražinimas į ankstesnę padėtį) suprantama kaip civilinių teisių gynybos būdas, kai asmuo privalo gražinti kitam asmeniui turtą, kurį jis gavo neteisėtai arba per klaidą, arba dėl to, kad sandoris, pagal kurį jis gavo turtą, pripažintas negaliojančiu *ab initio* arba dėl to, kad prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos (CK 6.145 straipsnis).

Mokslinėje literatūroje nėra vieningos nuomonės dėl restitucijos teisinės prigimties, jos taikymo apimtys, nuomonės taip pat išsiskiria ir dėl to, ar restitucinis reikalavimas suprantamas kaip savarankiškas ar kaip apimantis ir kitus teisinius santykius. Rusijos mokslininkas D. O. Tuzovas nurodo, kad užsienio šalių civilistikoje nežinomos jokios specialios priemonės pripažinto negaliojančiu sandorio šalims gražinti į ankstesnę faktinę padėtį – ar svetimais daiktas užvaldytas neteisėtai, ar mokėjimas atliktas per klaidą, ar prievolės vykdymui įtakos turėjo nenugalima jėga, ar atliktas įvykdymas pagal negaliojančią sandorį – visa tai reikšminga tik svarstant įgijėjo atsakomybės klausimą, o kiekvienu iš šių atvejų konkretaus daikto ar konkrečios pinigų sumos, įgijėjo gautos *sine causa*, gražinimas vykdomas naudojantis tradicinėmis gynimo priemonėmis - vindikaciniu arba kondiciniu ieškiniu. Autorius taip pat nurodo, kad sandorio negaliojimas – tai tik vienas iš teisinio pagrindo nebuvimo atvejų, o pagal tokį sandorį atliktas įvykdymas (perdavimas) – tik vienas iš neteisėto valdymo ar praturtėjimo apskritai atvejų⁴⁹. Restitucija – tai rūšinė, „sudėtinė“ sąvoka, kiekvienu konkrečiu atveju reiškianti vienokį ar kitokį apsauginį teisinį santykį (vindikacinį, kondicininį, žalos atlyginimo ir kt.).⁵⁰ Taigi, pasak šio rusų mokslininko, restitucija nėra savarankiška gynimo priemonė, taikoma tik tuo atveju, kai sandoriai pripažįstami negaliojančiais. Kiti mokslininkai laikosi priešingos nuomonės. B. V. Čerepachinas, G. N. Amfiteatrovas, O. S. Jofė neigė galimybę pareikšti vindikacinius reikalavimus, siekiant susigrąžinti turtą, perleistą pagal sandorį – sandorius

⁴⁹ Тузов Д. О. Реституция в гражданском праве. – Томск, 1999. Р. 73.

⁵⁰ Тузов Д. О. Реституция в гражданском праве. – Томск, 1999. Р. 234.

pripažįstant negaliojančiais, perleisto turto likimas turi būti sprendžiamas pagal restitucijos taisykles⁵¹. I. V. Matvejevo nuomone, restitucija yra savarankiška negaliojančių sandorių turtinė pasekmė, nesutampanti su vindikacija ar reikalavimu dėl nepagrįsto praturtėjimo, tai atskiras civilinių teisių, pažeistų dėl sandorio negaliojimo, gynimo būdas⁵².

Sistemiškai analizuojant LR CK matome, kad restitucija suprantama kaip savarankiškas prievolinis pažeistų teisių gynimo būdas. Tai patvirtina ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika. 2006 m. spalio 22 d. nutarime⁵³ buvo konstatuota, kad sandorį pripažinus negaliojančiu *ab initio*, atsiranda sandorio negaliojimo pasekmė – restitucija (CK 1.80 straipsnio 2 dalis). Kadangi restitucija yra prievolinis teisinis teisių gynimo būdas, tai sandorio šalių gražinimas į pirminę padėtį vykdomas pagal prievolių teisės taisykles ir sąlygas (CK 1.80 straipsnio 3 dalis). Tai reiškia, kad, vykdant restituciją, pripažinto negaliojančiu sandorio šalims netaikomos daiktinės teisės normos, reglamentuojančios daikto išreikalavimą iš sąžiningo įgijėjo (CK 1.80 straipsnio 3, 4 dalys). Iš to išplaukia, kad, pripažinus pardavimo be varžytynių aktą negaliojančiu, sprendžiama dėl restitucijos taikymo tarp šalių (CK 6.145 straipsnis) ir nesprenžžiama dėl vindikacijos sąlygų ir įgijėjo sąžiningumo pagal vindikacijos sąlygas.

Taigi išsiaiškinus, kad Lietuvos civilinėje teisėje restitucija suprantama kaip savarankiškas civilinių teisių gynybos būdas, kuriuo teisinio santykio dalyviai gražinami į pradinę padėtį, reiktų prisiminti, kad nepagrįstas praturtėjimas ir turto gavimas be pagrindo yra prievolių atsiradimo pagrindai, kurių pasekoje asmuo praturtėja. Tačiau pažvelgus į normų, reglamentuojančių minėtus subinstitutus, tekstus, kyla klausimas – kada ir kurią normą vis dėlto taikyti?

Norint atsakyti į šį klausimą, pirmiausia reikia palyginti analizuojamų normų taikymo pagrindus. Šiuo atveju daugiausiai keblumų kelia turto gavimo be pagrindo ir restitucijos santykis. Vienas iš restitucijos taikymo pagrindų yra neteisėtas turto gavimas, o 6.237 straipsnio – turto gavimas be teisinio pagrindo. Neteisėtumas civilinėje teisėje yra suprantamas labai plačiai – tai tiek sutarties pažeidimas, tiek konkrečios teisės normos, tiek bendrojo pobūdžio pareigos elgtis atsargiai pažeidimas.⁵⁴ Neteisėtas įgijimas ar užvaldymas gali būti siejamas su baudžiamaisiais ar administraciniais teisės pažeidimais (pagrobimu, vagyste, turto užvaldymu apgaule, sukčiavimu ar kt.), kitokiais įstatymų pažeidimais (gaunant pajamas ar turta, neteisėtai pasinaudojant kito asmens vardu, vykdant neteisėtą įmonės veiklą ir pan.)⁵⁵. Taigi neteisėtą turto

⁵¹ Матвеев И. В. Правовая природа недействительных сделок. – Москва, 2002. P. 32-33.

⁵² Ten pat. P. 38.

⁵³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 22 d. nutartis c. b. M.B. v. Z.J., Nr. 3K-3-413/2007, kat. 41.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 336.

⁵⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 26 d. nutarimas c. b. P. J. v Lietuvos valstybė, Generalinė prokuratūra, Finansų ministerija, Valstybinė mokesčių inspekcija, Nr. 3K-3-248/2006, kat. 43.2.

gavimą galima paaiškinti kaip turto gavimą priešingais teisei veiksmais. Tuo tarpu turto gavimas be pagrindo reiškia, kad turto įgijimo negalima pateisinti nei sandoriu, nei teisės aktu ar kitu pagrindu. Neteisėtas turto gavimas visada yra be teisinio pagrindo, o teisinio pagrindo nebuvimas nebūtinai reiškia neteisėtus veiksmus.

Dar vienas restitucijos pagrindas, panašus į turto gavimą dėl neatsargumo (dėl savo ar kitų asmenų) yra klaida. Imkime pavyzdį: bankas perveda pinigus ne į to asmens sąskaitą. Atsiranda trys subjektai: skolininkas (įgijėjas), bankas ir asmuo, kurio pinigai pervesti (nukentėjusysis). Kurią normą taikyti – restitucijos ar turto gavimo be pagrindo? Viskas priklauso nuo to, kaip plačiai traktuosime sąvoką „klaida“. Jei klaida laikysime tik aplinkybę, kai asmuo suklydo, kai negalėjo ar neprivalėjo žinoti tuomet turėtų būti taikoma restituciją reglamentuojanti norma, nes nėra kaltės. O jei klaida laikysime ir situacija, kai juridinis faktas įvyksta nesant vieno prievolės subjekto kaltės, tačiau esant kito prievolės subjekto kaltei – neatsargumui (banko darbuotojas neatsargiai pervedė pinigus, jis turėjo pareigą elgtis rūpestingai, bet taip nesielgė), tuomet dviejų analizuojamų normų taikymo pagrindai sutaps ir atsiras reikiamybė pasirinkti - restitucija ar turto gavimas be pagrindo.

Trečioji restitucijos taikymo prielaida yra sandorio, pagal kurį gautas turtas, negaliojimas *ab initio*. Pripažinus sandorį negaliojančiu, šalis nustoja saistyti šio sandorio sąlygos. Prievolių teisės vadovėlis paaiškina, kad jeigu sandoris pripažįstamas negaliojančiu *ab initio*, taip konstatuojamas faktas, kad šalių nesiejo prievoliniai santykiai (kai sutartis pripažįstama negaliojančia) arba vienasmenis aktas neturi teisinės sandorio galios (kai pripažįstamas negaliojančiu vienašalis sandoris)⁵⁶. Šiuo atveju minėtas sandoris yra pagrindas, kuriuo turtas yra įgytas. Jam išnykus (sutartį pripažinus negaliojančia *ab initio*) vadovaujantis LR CK 6.145 straipsnio 1 dalimi turi būti taikoma restitucija, t.y. šalys turi grąžinti viena kitai viską, ką yra gavusios pagal tą sandorį. Esant tokioms aplinkybėms, atrodo, kad gali būti taikomas ir LR CK 6.237 straipsnis, nes pripažįstama, kad sandoris kaip pagrindas, pagal kurį gautas turtas, nebeegzistuoja.

Iš tiesų, skirtingų valstybių teisinėse sistemose šios situacijos vertinimas yra įvairus. Pavyzdžiui, Anglijoje sandorį pripažinus negaliojančiu ir konstatavus, kad dėl to vienas asmuo nepagrįstai praturtėjo kito sąskaita bus taikoma restitucija (jei ieškinyis atitiks vieną iš restitucijos pagrindų). Vokietijoje - viskas, kas įgyta pagal negaliojantį sandorį, laikoma įgytu be pakankamo teisinio pagrindo ir turi būti grąžinta pagal nepagrįsto praturtėjimo taisyklės. Rusijoje visas turto grąžinimas vyksta pagal normas, reglamentuojančias nepagrįstą praturtėjimą, ir tik vienu atveju - sandorį pripažinus negaliojančiu *ab initio* – yra taikoma restitucija. Prancūzijoje turto įgijimas

---

⁵⁶ Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kiti Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, Vilnius, 2004. P. 369.

pagal negaliojantį sandorį suprantamas kaip nepagrįstas praturtėjimas, o esant nepagrįstam praturtėjimui taikoma restitucija.

Pripažinus, kad Lietuvoje restitucija suprantama tik kaip atskiras civilinių teisių, pažeistų dėl sandorio negaliojimo, gynybos būdas, klausimų nebekiltų, nes visais atvejais sandorį pripažinus negaliojančiu būtų taikoma restitucija, o kitais atvejais, kuomet nepagrįstai praturtėjama arba turto įgyjama be pagrindo – CK XX skyriaus normos. Situacija taptų panaši kaip Rusijos Federacijos civilinėje teisėje arba anksčiau Lietuvoje galiojusiam 1964 m. civiliniame kodekse. Deja, naujasis CK į restitucijos sąvoką įvedė tokius pagrindus kaip turto gavimas neteisėtai arba per klaidą, kurie ir sukelia daugiausiai painiavos analizuojamų teisės normų taikyme.

2.2. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO IR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO SUBINSTITUTŲ SANTYKIS SU VINDIKACIJA

Nevaldančio savo turto savininko reikalavimas grąžinti neteisėtai valdomą turta yra vadinamas vindikacija (lot. *vim dicere* – pareiškiu apie jėgos vartojimą, t.y. reikalauju pavartoti prievartą; *vindicatio* – reikalauti pagal teisę)⁵⁷. Vindikacinis ieškinys yra daiktinis teisinis ieškinys, esantis absoliutaus pobūdžio, t. y. šį gynimo būdą savininkas gali panaudoti prieš bet kurį asmenį, kuris neteisėtai valdo jam priklausantį daiktą. Šiais požymiais vindikacinis ieškinys skiriasi nuo asmeninių ieškinių, kylančių iš prievolinių teisinių santykių⁵⁸. Taigi vindikacinio ieškinio atveju daikto savininko ir jį neteisėtai valdančio asmens prievoliniai santykiai nesieja. Esant prievoliniams santykiams taikomi prievolinių teisinių santykių gynimo būdai (pavyzdžiui, restitucija).

V. Mikelėnas nurodo dar vieną išskirtinį vindikacijos požymį - jos objektą – tai daiktai (arba jų dalys), apibūdinami pagal individualius požymius, kurie pareiškiant ieškinį egzistuoja natūra⁵⁹. Jeigu daiktas yra žuves ir savininkas negali jo atgauti, tai jis, siekdamas gauti piniginę kompensaciją, jau nebegali reikšti vindikacinio ieškinio. Šiuo atveju priklausomai nuo aplinkybių turėtų būti reiškiamas ieškinys dėl nepagrįsto praturtėjimo (daikto gavimo be pagrindo) arba ieškinys dėl žalos atlyginimo. Tokia pati situacija susiklosto ir tada, kuomet savininkas reikalauja grąžinti jam pagal rūšinius požymius apibūdinamą daiktą, tame tarpe ir pinigus. Savaime suprantama, jeigu minėtus daiktus, nors ir apibūdinamus pagal rūšinius

⁵⁷ V. Mikelėnas. Vindikacija ir jos taikymas // Justitia. 2005, Nr. 1 (55). P. 2.

⁵⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 13 d. nutartis c. b. J. K. v A. B., Nr. 3K-3-489/2007, kat. 30.12.1.

⁵⁹ V. Mikelėnas. Vindikacija ir jos taikymas // Justitia. 2005, Nr. 1 (55). P.4.

požymius, galima identifikuoti ar išskirti iš kitų tos pačios rūšies daiktų, turi būti reiškiamas vindikacinis ieškinys. V. Mikelėnas išskiria netgi tokį atvejį, kai neteisėtas valdytojas perdirba, pakeičia daiktą⁶⁰ ir nurodo, kad jeigu daiktas perdirbamas taip, kad sukuriamas iš esmės naujas daiktas, pavyzdžiui, iš esmės (kapitališkai) perstatomas namas, vindikacinio ieškinio negalima tenkinti. Tokiu atveju savininkas gali pareikšti ieškinį dėl žalos atlyginimo ar nepagrįsto praturtėjimo. Jeigu daikto pakeitimai yra neesminiai ir jo paskirties nekeičia, vindikacinis ieškinys turi būti tenkinamas.

Paprastai dėl nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo normų ir vindikacijos normų taikymo didelių problemų nekyla. Sudėtingesnė yra vindikacijos ir restitucijos santykio problema. Teismai neretai susiduria su situacija, kai turto savininkas praranda nuosavybę į turtą (apgaulės, grasinimo ar kitu būdu), o neteisėtas valdytojas perleidžia turtą neturėdamas tam teisinio pagrindo kitam asmeniui, pastarasis - dar kitam, ir tokiu būdu sudaromas ne vienas sandoris, apie kuriuos sužinojęs turto savininkas, teismo prašo pripažinti juos negaliojančiais ir gražinti turtą. Tokiais atvejais susipina daiktinė ir prievolių teisė, savo ruožtu – vindikacija ir restitucija.

2.3. NEPAGRĮSTO PRATURTĖJIMO IR TURTO GAVIMO BE PAGRINDO SUBINSTITUTŲ SANTYKIS SU ŽALOS ATLYGINIMO INSTITUTU

Prievolė dėl žalos atlyginimo – deliktinės civilinės atsakomybės institutas – tai turtinė prievolė, atsirandanti dėl žalos, kuri nesusijusi su sutartinais santykiais⁶¹. CK 6.263 straipsnio 1 dalis numato, kad kiekvienas asmuo turi pareigą laikytis tokių elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos. Žalą, padarytą asmeniui, jo turtui arba neturtinę žalą privalo atlyginti ją padaręs asmuo. Pagal CK 6.281 straipsnį, kreditorius turi teisę reikalauti atkurti sunaikintą ar sužalotą turtą natūrą arba sumokėti nuostolius.

Žala arba nuostoliai pasireiškia kaip asmens turto netekimas arba sužalojimas, jo turėtos išlaidos, negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jei nebūtų buvę neteisėtų veiksmų. Civilinės teisės vadovėlio autoriai nurodo tokius žalos (nuostolių) požymius civilinės atsakomybės prasme:

1. Tai poveikis asmeninėms ir/ar turtinėms vertybėms;
2. Šis poveikis padaromas neteisėtais veiksmais;

⁶⁰ V. Mikelėnas. Vindikacija ir jos taikymas // *Justitia*. 2005, Nr. 1 (55). P. 5.

⁶¹ Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kiti *Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, Vilnius, 2004. P. 212.*

3. Poveikio rezultatas nukentėjusiajam yra neigiamas;
4. Jį galima įvertinti turtine išraiška;
5. Su šiais juridiniais faktais įstatymas sieja prievolę atlyginti žalą⁶².

Prisimenant nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo kaip kvazisutarties požymius, galime juos palyginti su aukščiau nurodytais žalos skiriamaisiais bruožais. Pirmą, nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo atveju, poveikis padaromas tik turtinėms vertybėms (daiktai, turtinės teisės, pinigai, kitokios materialinės vertybės). Antra, kvazisutartis yra tik teisėtas veiksmas - neteisėtas veiksmas laikytinas deliktu ir jo pagrindu atsirandanti prievolė bus laikoma deliktine, o ne kvazisutartine. Žalos atveju būtent taip ir yra, juk prievolė dėl žalos atlyginimo ir yra deliktinės civilinės atsakomybės institutas. Trečia, žalos atlyginimo instituto funkcija yra grynai kompensacinio pobūdžio, t.y. kai vienas asmuo neteisėtais veiksmais padaro žalos kito asmens asmeninėms ar turtinėms vertybėms, jis privalo atlyginti šio patirtus nuostolius. Tuo tarpu nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo funkcija yra pašalinti atsakovo praturtėjimą ar sugrąžinti nukentėjusiajam ieškovo be pagrindo įgytą turta. CK 6.251 straipsnis įtvirtina visiško nuostolių atlyginimo principą. Civilinio kodekso komentaro autoriai nurodo, kad jis reiškia, jog žalą būtina tiksliai įvertinti, kad nukentėjusiajam būtų atlyginta tiek, kiek jis iš tiesų prarado. Jeigu atlyginama daugiau nei iš tikrųjų padaryta žalos, šis principas pažeidžiamas, nes civilinė atsakomybė tokiu atveju atlieka ne tik kompensavimo, bet ir baudimo funkciją⁶³. Būtina paminėti, kad tuo atveju, kai atlyginama daugiau nei iš tikrųjų padaryta žalos, visa tai, kas buvo gauta daugiau gali būti vertinama kaip nepagrįstas nukentėjusiojo praturtėjimas.

Lyginant žalos atlyginimo institutą su nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutu, galima daryti išvadą, kad pagrindinis skirtumas vis dėlto yra tas, jog žala padaroma neteisėtais veiksmais, o praturtėjama ar įgyjama turto nors ir be teisinio pagrindo, tačiau teisėtai. Pavyzdžių yra įvairių: asmuo sumoka kitam asmeniui skolą, klaidingai manydamas esąs šiam skolingas; sumokama daugiau nei esama skola; perduodami daiktai, nenumatyti pirkimo-pardavimo sutartyje; kartu su išnuomojamu daiktu nuomininkui perduodami daiktai, nenumatyti nuomos sutartyje ir kt. Tuo tarpu civilinės atsakomybės prielaida yra būtent neteisėtas skolininko elgesys, kuris gali pasireikšti neteisėtais aktyviais veiksmais – veiksmais, kuriuos įstatymas draudžia atlikti (neteisėtas veikimas) arba neteisėtu pasyviu elgesiu –

---

⁶² Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kiti Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, Vilnius, 2004. P. 213.

⁶³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 346.

neįvykdžius įstatyme ar sutartyje nustatytos pareigos (neteisėtas neveikimas)⁶⁴. Jeigu žalos padaroma teisėtais veiksmais, civilinė atsakomybė negalima.

Aptarus nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto santykį su restitucijos, vindikacijos bei žalos atlyginimo institutais, svarbu atkreipti dėmesį dar į vieną LR CK XX skyriaus nuostatą: „šio skyriaus taisyklės taikomos ir tais atvejais, kai <...> reikalavimas susijęs su daikto išreikalavimu iš svetimo neteisėto valdymo, su įvykdymo pagal negaliojantį sandorį grąžinimu, žalos atlyginimu ar prievolės šalių tarpusavio atsiskaitymais“ (CK 6.237 straipsnio 5 dalis). Lietuvos Respublikos CK komentatorių nuomone, reikalavimus dėl be pagrindo įgyto turto grąžinimo galima pareikšti ne tik atskiroje, bet ir pagal kitokį reikalavimą nagrinėjamoje byloje, pavyzdžiui, pareiškęs reikalavimą atlyginti nuostolius, tačiau esant sudėtinga taikyti civilinę atsakomybę, ieškovas gali pakeisti ieškinio pagrindą ir reikalauti priteisti iš atsakovo be pagrindo gautą turta ar jo vertę. Pakeisti reikalavimo pagrindą galima ir kitais atvejais – taikant restituciją, nagrinėjant vindikacinį ieškinį, - toks teisinis reglamentavimas, jų manymu, leidžia operatyviau ir patikimiau ginti pažeistas kreditoriaus teises⁶⁵. Docentė dr. A. Dambrauskaitė pažymi, kad toks teiginys yra diskutuotinas, kadangi skiriasi šių ieškinių pareiškimo ir tenkinimo sąlygos, be to, ir literatūroje pabrėžiama, kad jei padaryta žala, turi būti reiškiamas ieškinys dėl jos atlyginimo. Jos manymu, ieškovas neturi pasirinkimo tarp dviejų alternatyvų, t.y. nėra taip, kad esant galimiems dviems ieškiniams, ieškovas renkasi tą, kurį pageidauja. Reikia atsižvelgti į tai, kad nepagrįsto praturtėjimo normos taikomos subsidiariai⁶⁶.

Rusijos teisės doktrinoje yra išreikšta nuomonė, kad prievolė, kylanti iš nepagrįsto praturtėjimo, yra universali visais atvejais, kai vienas asmuo įgyja ar sutaupo turto kito asmens sąskaita be teisinio pagrindo, ir todėl laikoma rūšine sąvoka visų kitų prievolių (žalą padariusio asmens, nevaldančio savininko, negaliojančio sandorio dalyvio prievolės) atžvilgiu⁶⁷. Tačiau kiekvienam iš šių konkrečių nepagrįsto praturtėjimo atvejų įstatyme ar kitame teisės akte, o tam tikrais atvejais – ir sutartyje, gali būti nustatytos specialios taisyklės, kurios turi turėti pirmenybę prieš bendrąsias normas dėl nepagrįsto praturtėjimo. Tai reiškia, kad negalima taikyti taisyklių dėl nepagrįsto praturtėjimo, neatsižvelgiant į taisykles dėl sandorio negaliojimo pasekmių. Restitucija vertinama kaip specialus nepagrįsto praturtėjimo atvejis, todėl ją reglamentuojančios

⁶⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74-2262. 6.246 straipsnis.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 320.

⁶⁶ Dambrauskaitė A. Sandorių pripažinimo negaliojančiais teisinės pasekmės – Lietuvos ir Prancūzijos teisės lyginamieji aspektai. Daktaro disertacija. Vilnius. 2006. P. 69.

⁶⁷ Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть вторая / Под ред. О. М. Козырь, А. Л. Маковского, С. А. Хохлого. Москва, 1996. С. 597-598.

teisės normos turi pirmenybę prieš bendrąsias nepagrįsto praturtėjimo normas remiantis teisės principu: esant bendrosios ir specialiosios teisės normos kolizijai, taikoma specialioji norma⁶⁸.

---

⁶⁸ Склоцкий К. И. Применени гражданского законодательства о собственности и владении. Практические вопросы. Москва. Статут. 2004. С. 69.

3. NEPAGRĮSTĄ PRATURTĖJIMĄ IR TURTO GAVIMĄ BE PAGRINDO REGLAMENTUOJANČIŲ NORMŲ TAIKYMAS LIETUVOJE IR IŠ TO KYLANČIOS PROBLEMOS

3.1. LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO PRAKTIKA TAIKANT LR CK XX SKYRIAUS NORMAS

Išsiaiškinus nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo teorinius aspektus, svarbu suvokti, kaip šios normos veikia praktiškai - kada ir kaip kuri norma taikoma, su kokiomis problemomis susiduria teismai jas taikydami ir apskritai – ar teismų praktika taikant nepagrįstą praturtėjimą ir turto gavimą be pagrindo reglamentuojančias normas yra tinkama.

Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto analizei labai svarbi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) 2006 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje D. L. prieš AB „Rytų skirstomieji tinklai“⁶⁹. Bylos esmė buvo tokia, kad ieškovė D. L. savo lėšomis įsirengė elektros tiekimo liniją, jos nuosavybės teisė į nurodytą elektros liniją buvo įregistruota nekilnojamojo turto registre. Ieškovė vėliau sužinojo, kad atsakovas prie jai nuosavybės teise priklausančios kabelinės elektros energijos tiekimo linijos yra prijungęs tris vartotojus. Ieškovė manė, kad atsakovas nepagrįstai sutaupė, nes neturėjo išlaidų trečiųjų asmenų linijai įrengti. Byloje kilo klausimas, ar dėl to atsirado prielaidos atsakovui AB „Rytų skirstomieji tinklai“ nepagrįstai praturtėti.

Šioje byloje LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija pasisakė, kuo skiriasi ieškinyš dėl nepagrįsto praturtėjimo nuo ieškinio išreikalauti be pagrindo įgytą turtą - buvo nurodyti tie patys, Civilinio kodekso komentare nurodyti ir šio darbo ankstesniame skyriuje nagrinėti skirtumai. Kolegija išaiškino, kad norint tenkinti nepagrįsto praturtėjimo ieškinį, turi būti nustatytos nepagrįsto praturtėjimo prielaidos:

- 1) atsakovo praturtėjimas dėl ieškovo veiksmų;
- 2) atsakovo praturtėjimo atitikimas ieškovo turto sumažėjimui (tai gali būti tiek tiesioginis ieškovo turto sumažėjimas, tiek atitinkamų pajamų negavimas);

Teisėjų kolegija taip pat nurodė, kad, svarstant pirmiau nurodytos prielaidos buvimą, turi būti atsižvelgta į teisės doktrinoje egzistuojančią nuostatą, jog tais atvejais, kai dėl vieno asmens praturtėjimo niekas nepatiria nuostolių, negalimas nepagrįsto praturtėjimo priteisimas.

---

⁶⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartis c. b. D. L. v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“, Nr. 3K-3-192/2006, kat. 43.2.

Be to, nurodytų faktinių aplinkybių nustatymas susijęs su kitų nepagrįsto praturtėjimo prielaidų taikymu:

- 3) priežastinio ryšio tarp ieškovo turto sumažėjimo ir atsakovo praturtėjimo buvimas;
- 4) ieškovo negalėjimas apginti savo pažeistos teisės kitais gynybos būdais, t. y. nepagrįsto praturtėjimo instituto negalima vartoti kaip priemonės, kuria būtų siekiama išvengti kitų CK normų taikymo. Kai ieškovas gali apginti savo pažeistas teises daiktinės ar deliktinės teisės gynimo būdais ar prisiteisti nuostolius, remdamasis sutarčių teisės nuostatomis, CK 6.242 straipsnio nuostatos negali būti taikomos.

Byla buvo perduota iš naujo nagrinėti apeliacinės instancijos teismui, tačiau LAT labai aiškiai pasisakė, kad esant nepagrįstam sutaupymui taikoma nepagrįstą praturtėjimą, o ne turto gavimą be pagrindo reglamentuojanti norma.

2008 m. sausio 2 d. LAT nutartis⁷⁰ svarbi analizuojant nepagrįstą praturtėjimą, turto gavimą be pagrindo ir nesąžiningumą. Nagrinėjamoje byloje konstatuota, kad ieškovas neturėjo prievolės išmokėti atsakovui draudimo išmokos pagal laidavimo draudimo sutartį šiam buvus nesąžiningam, todėl atsakovas draudimo išmoką sudarančią pinigų sumą įgijo be teisinio pagrindo.

Šioje byloje LAT išaiškino, kad pagal bendrąją pareigos gražinti be pagrindo įgytą turtą taisyklę, įtvirtintą CK 6.237 straipsnio 1 dalyje, asmuo, kuris be teisinio pagrindo savo veiksmais ar kitokiu būdu tyčia ar dėl neatsargumo įgijo tai, ko jis negalėjo ir neturėjo gauti, privalo visa tai gražinti asmeniui, kurio sąskaita tai buvo įgyta. Tačiau tam tikrais atvejais turto gavimą be teisinio pagrindo įstatymų leidėjas pripažįsta pateisinamu arba taip gauto turto išreikalavimą laiko iš esmės prieštaraujančiu sąžiningumo, protingumo ar teisingumo principams. CK 6.241 straipsnyje nustatytos CK 6.237 straipsnio išimtys, t. y. atvejai, kada gauto turto negalima išreikalauti kaip įgyto be pagrindo. Vienas atvejų, kai turto negalima išreikalauti kaip įgyto be teisinio pagrindo, yra šio turto perdavimas asmens, žinojusio, kad jis neprivalo vykdyti prievolės, kitas – turto perdavimas asmens, nors ir neprivalėjusio įvykdyti prievolės, tačiau ją įvykdžiusio ir jeigu tai atitiko geros moralės nuostatas (CK 6.241 straipsnio 1 dalies 3 punktą). Teisėjų kolegija taip pat pasisakė, kad tam tikrais atvejais turtas gali būti išreikalautas net perduotas savanoriškai. Turto, perduoto asmens, kai tą lėmė nesąžiningas turtą gavusio asmens elgesys, įgijimas negali būti laikomas pateisinamu. Toks aiškinimas grindžiamas tiek vienu pagrindinių teisės principų, pagal kurį niekas negali gauti naudos iš savo neteisėtų, nesąžiningų veiksmų

---

⁷⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 2 d. nutartis c. b. UAB DK „PZU Lietuva“ v. Lietuvos kariuomenė, Nr. 3K-3-81/2008, kat. 43.2.

(*nullus commodum papere de sua injuria propria*), tiek CK 1.5 straipsnyje įtvirtinta bendraja teisinių subjektų pareiga elgtis pagal teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus. Turta gavusio asmens netinkami, nesąžiningi veiksmai, turėję įtakos turta savanoriškai, iš esmės suvokiančio, kad neprivalo to daryti, perdavusio asmens valiai įvykdyti prievolę perduoti turta, negali būti pripažinti pateisinamu turto įgijimu, ir savu ruožtu turta, perduotas dėl suklydimo turto įgijėjo nesąžiningumu, negali būti vertintinas kaip perduotas savanoriškai.

Šiuo atveju LAT pripažino, kad Apeliacinės instancijos teismas pagrįstai tenkino ieškinį, remdamasis CK 6.237 straipsnyje nustatytais teisės normomis ir netaikydamas CK 6.241 straipsnio 1 dalies 3 punkto. Teismui kvestionavus sąžiningumo faktą, pripažinus atsakovą nesąžiningu ir bylos aplinkybėms atitinkant nepagrįsto praturtėjimo normos taikymo prielaidas, manytina, kad galėjo būti taikomas ne CK 6.237, o 6.242 straipsnis, nes ankstesnėje nutartyje⁷¹ LAT yra pasisakęs, kad „Teismas netaikė CK 6.242 straipsnio, todėl netyrė klausimo dėl atsakovo sąžiningumo, neatsižvelgė į šią aplinkybę“. Nagrinėjamu atveju praturtėjusiojo nesąžiningumo faktas buvo patvirtintas, praturtėjimas egzistavo pareiškiant ieškinį, manytina, kad vienintelė aplinkybė, kodėl teismas pasirinko turto gavimą be pagrindo reglamentuojančią normą yra ta, kad šiuo atveju egzistavo aiškus turto gavimas, o ne sutaupymas. Ir vis dėlto būtina pažymėti, kad nepagrįstas praturtėjimas apima ir turto gavimą be pagrindo.

Dar viena LAT nutartis, nors ir priimta dar galiojant 1964 metų civiliniam kodeksui, yra svarbi nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo normų taikymui restitucijos atveju. Šioje byloje⁷² ieškovė prašė pripažinti negaliojančia gyvenamojo namo pirkimo-pardavimo sutartį, kurios atsakovai, nebūdami gyvenamojo namo savininkai, sudaryti neturėjo teisės, ir priteisti solidariai iš atsakovų sumą, kuri jiems buvo sumokėta už įgyjamą turta, papildomai priteisiant pajamas, kurias atsakovai gavo iš be pagrindo įgyto turto. Kasacinės instancijos teismas konstatavo, kad negaliojantis sandoris nėra tinkamas pagrindas turtui įgyti. Todėl tais atvejais, kai negaliojančio sandorio šalis įvykdė šiuo sandoriu numatytą prievolę, o kita sandorio šalis nepagrįstai praturtėjo, įvykdžiusios sandorį šalies bei gavusios įvykdymą šalies teisiniams santykiams taikytinas 1964 metų CK 44 skirsnis, reglamentavęs prievoles, atsirandančias dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo. Pagal CK 513 straipsnį be pagrindo gavęs turto ir dėl to nepagrįstai praturtėjęs asmuo privalėjo grąžinti ar atlyginti visas pajamas, kurias jis gavo ar turėjo gauti iš šio turto nuo to laiko, kai jis sužinojo ar turėjo sužinoti apie turto įgijimo nepagrįstumą. Taigi atsakovams praturtėjus ieškovės sąskaita, ieškovės ir atsakovų teisiniai santykiai turėjo būti kvalifikuojami ne tik pagal restituciją, bet ir pagal prievoles dėl

⁷¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 22 d. nutartis c. b. UAB „Aukštaitijos statyba“ v. AB bankas „Hansabankas“, Nr. 3K-3-8470/2004, kat. 43.2.

⁷² LAT CBS teisėjų kolegijos 2001m. spalio 1 d. nutartis c. b. R.R. v. S. R., L.R, Nr. 3K-3-885/2001, kat. 15.2.1.1, 38.2.

turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo reglamentuojančias teisės normas. Konstatavusi, kad atsakovai, nebūdami ginčo pastato savininkais, nuo pat atlyginimo gavimo dienos turėjo ir galėjo žinoti, jog praturtėja nepagrįstai, teisėjų kolegija patenkino ieškovės reikalavimą ir už laikotarpį nuo sandorio sudarymo iki nutarties priėmimo dienos priteisė iš atsakovų pajamas, kurias jie turėjo gauti iš nepagrįstai įgyto turto. Be to, buvo konstatuota, kad pajamos, kurias asmuo turėjo gauti iš be teisinio pagrindo įgytų piniginių sumų iki naujojo civilinio kodekso įsigaliojimo, apskaičiuojamos įstatymo analogijos būdu taikant CK 236 straipsnio nuostatas, o nuo 2001 m. liepos 1 d. tokios pajamos apskaičiuojamos taikant CK 6.240 straipsnį.

Ši LAT kolegijos nutartis įrodė, kad nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą be pagrindo reglamentuojančios teisės normos yra taikomos subsidiariai tuo atveju, kai šalių (ypač nukentėjusiosios) teisės nėra ginamos visa apimtimi taikant restituciją.

Trumpai apžvelgus LAT praktiką paaiškėja, kad ji visiškai atitinka civilinio kodekso komentare numatytas nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitūtų taikymo gaires – esant turto gavimui be pagrindo taikomas 6.237 straipsnis, o esant nepagrįstam sutaupymui – nepagrįstą praturtėjimą reglamentuojanti norma. Be to, LAT kolegijos nutartys patvirtina ir teorinę prielaidą, kad nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą be pagrindo reglamentuojančios LR CK normos taikomos subsidiariai restituciją, vindikaciją bei žalos atlyginimą reglamentuojančioms normoms.

3.2. LIETUVOS TEISĖS MOKSLININKŲ NUOMONĖ XX SKYRIAUS NORMŲ TAIKYMO KLAUSIMAIS

Lietuvoje nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas nėra išsamiai nagrinėtas. Šių normų vertinimo bei taikymo analizė apsiriboja epizodiškais jų aptarimais analizuojant kitus civilinės teisės institutus (restituciją, vindikaciją). Bene išsamiausiai minėti subinstitutai yra aptariami civilinio kodekso šeštosios knygos komentare, kurio sudarymui vadovavo profesorius Valentinas Mikelėnas.

6.237 straipsnio komentare sakoma, kad komentuojama norma nustato ir šio skyriaus taikymo prielaidas. Pirma, asmuo turtą įgyja be teisinio pagrindo. Aplinkybę, kad atsakovas turtą gavo be teisinio pagrindo, turi įrodyti ieškovas. Antra, turtas turi būti realiai gautas. Taigi šiuo atveju svarbu galutinis, objektyvus rezultatas: jeigu turtas gaunamas be teisinio pagrindo, atsiranda prievolė jį grąžinti. Todėl šiuo atveju nėra svarbus valios arba subjektyvumo aspektas – nereikšminga, asmuo ketino turtą gauti be teisinio pagrindo ar šis gautas atsitiktinai. Trečia, įgyto turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais. Jeigu įgytą turtą galima

išreikalauti kitokiais pagrindais, pavyzdžiui, taikant nuostolių atlyginimo institutą, restituciją, įpareigojant įvykdyti prievolę natūra ir panašiai, šio skyriaus normos netaikomos. Taigi nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutui būdingas subsidiarumas – jis taikomas tik kai kiti civilinės teisės gynybos būdai negalimi arba neduoda norimo rezultato⁷³.

Toks minėtos normos komentaras nėra tikslus. Pirmiausia dėl to, kad sakoma, jog „komentuojama norma nustato šio skyriaus taikymo prielaidas“. Reikia suprasti, kad tos pačios taikymo prielaidos galioja ir nepagrįstam praturtėjimui, bet viena iš prielaidų yra „turtas turi būti realiai gautas“. Prisiminus ankstesnę nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo normų analizę, aišku, kad į nepagrįsto praturtėjimo sudėtį įeina ir nepagrįstas sutaupymas, kuris niekaip netelpa į sąvoką „realiai gautas turtas“. Todėl manytina, kad komentaro autoriai tiesiog suklydo.

6.242 straipsnio komentare taip pat nurodytos minėtos normos taikymo prielaidos. Pirma, atsakovas turi būti praturtėjęs dėl ieškovo veiksmų. Antra, turi būti atsakovo praturtėjimą atitinkantis ieškovo turto sumažėjimas. Trečia, turi būti priežastinis ieškovo turto sumažėjimo ir atsakovo praturtėjimo ryšys. Ketvirta, atsakovo praturtėjimas negali būti pateisinamas, t.y. tokiam praturtėjimui nėra teisinio pagrindo (jis negali būti pateisinamas nei atitinkamu teisės aktu, nei sandoriu, nei prigimtaine prievole). Penkta, ieškovas negali apginti savo pažeistos teisės kitais gynybos būdais. Jeigu atsakovo nepagrįstai gautą naudą galima išieškoti naudojant sutarčių, deliktinės atsakomybės ar daiktinės teisės numatytus būdus, šis straipsnis netaikomas. Šešta, šalis, kurios turtas sumažėjo, neturi būti prisiėmusi nuostolių atsiradimo rizikos. Septinta, nepagrįstas praturtėjimas turi egzistuoti pareiškiant ieškinį⁷⁴.

Apžvelgus tiek vienos, tiek kitos teisės normos taikymo prielaidas, akivaizdu, kad jos nėra labai skirtingos, tiesiog civilinio kodekso komentaro autoriai nepagrįsto praturtėjimo normos taikymo prielaidas apibrėžia gerokai detaliau.

Turto gavimą be pagrindo reglamentuojantys straipsniai neturi nuostatos dėl to, kad šalis, kurios turtas sumažėjo, neturi būti prisiėmusi nuostolių atsiradimo rizikos (šeštoji prielaida). Tuo tarpu 6.242 straipsnio 3 dalis tai aiškiai numato: „praturtėjimas nelaikomas nepagrįstu ir nesąžiningu, jeigu jis atsirado dėl tokio prievolės įvykdymo, kai nuostolių patyrusi prievolės šalis dėl savo pačios kaltės nesugebėjo įgyvendinti savo teisių taip, kad būtų išvengta nuostolių, ir kitas asmuo praturtėjo dėl nuostolių patyrusios šalies veiksmų, kuriuos ši atliko išimtinai savo interesais ir savo rizika“. Ir vis dėlto, sunku pasakyti, ar teismas matydamas, kad vienas asmuo be pagrindo įgijo turto dėl kito asmens interesais ir rizika atliktų veiksmų, netaikys turto įgijimo be pagrindo normos ir vietoje jos rinksis nepagrįstą praturtėjimą reglamentuojantį straipsnį (vien dėl to, kad šis turi punktą dėl šalies, kurios turtas sumažėjo, nuostolių atsiradimo

⁷³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 318-319.

⁷⁴ Ten pat. P. 325-326.

rizikos), ar taikys CK 6.237 straipsnį. Manytina, kad tai galėtų būti civilinio kodekso kūrėjų padaryta šio instituto reglamentavimo spraga.

Septintoji nepagrįsto praturtėjimo normos taikymo prielaida jau anksčiau buvo aptarta šiame darbe. Kaip jau buvo minėta, reikalavimas, kad nepagrįstas praturtėjimas turi egzistuoti pareiškiant ieškinį teisme, gali būti siejamas su ta aplinkybe, kad civilinis kodeksas nenumato, jog esant nepagrįstam praturtėjimui praturtėjusi šalis turi ne tik gražinti nepagrįstą praturtėjimą, bet ir atlyginti visas pajamas, kurias jis gavo iš to turto, nuo to laiko, kai sužinojo arba turėjo sužinoti apie turto įgijimo nepagrįstumą. Tuo tarpu esant turto gavimui be pagrindo, jeigu turtas būtų gražintas iki pareiškiant ieškinį, teismas dar galėtų ieškinį tenkinti būtent dėl pajamų, gautų iš to turto. Kitas paaiškinimas galėtų būti tas, kad nepagrįstas praturtėjimas iš esmės yra traktuojamas kaip nepagrįstas sutaupymas. Tokiu atveju, esant nepagrįstam sutaupymui, t.y. kai realiai joks turtas nebuvo gautas, nėra įmanomos ir pajamos iš tokio turto.

Akivaizdu, kad civilinio kodekso komentare nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto klausimais yra nemažai painiavos, tačiau nereikėtų pamiršti, kad ir pats civilinis kodeksas nėra be trūkumų. 1964 metų CK numatė pareigą gražinti be pagrindo įgytą turtą ir nurodė, kad tos pačios taisyklės taikomos ir kai turtas sutaupomas kito sąskaitą be įstatymu ar sutartimi nustatyto pagrindo⁷⁵. Šiuo metu galiojančiame CK nepagrįstas sutaupymas nėra atskirai išskirtas, jis civilinio kodekso kūrėjų buvo įtrauktas į naujai atsiradusią nepagrįsto praturtėjimo normą. Manytina, kad nepagrįsto praturtėjimo normos atsiradimą lėmė tai, kad taip sparčiai besiplėtojančiuose teisiniuose santykiuose gali susiklostyti santykių, kurie „netilps“ po turto gavimo be pagrindo ar nepagrįsto sutaupymo sąvokomis ir nepagrįsto praturtėjimo norma, kuri yra gerokai platesnė nei turto gavimas be pagrindo, šiuo atveju bus labai naudinga.

Dabartinis CK sutaupymą mini vieninteliame nagrinėjamo skyriaus straipsnyje, kuriame kalbama apie atsiskaitymus gražinant be teisinio pagrindo įgytą turtą (CK 6.240 straipsnio 1 dalis): už be pagrindo įgytą pinigų sumą skaičiuojamos penkių procentų dydžio metinės palūkanos, jos pradedamos skaičiuoti nuo to momento, kai asmuo sužinojo arba turėjo sužinoti apie nepagrįstą pinigų gavimą arba sutaupymą.

Nepagrįstą praturtėjimą ir turto gavimą be pagrindo epizodiškai taip pat nagrinėjo ir Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros docentė dr. Asta Dambrauskaitė. Daktaro disertacijoje „Sandorių pripažinimo negaliojančiais teisinės pasekmės – Lietuvos ir Prancūzijos teisės lyginamieji aspektai“ bei straipsnyje „Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos“ analizuotas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo normų taikymas restitucijos atveju. Keletas autorės pastebėjimų jau buvo aptarti antrajame skyriuje. Ir vis dėlto pagrindinė išvada, kurią A.

⁷⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 1964. Nr. 19-138.

Dambrauskaitei leido padaryti Civilinio kodekso, jo komentaro, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos bei kitų valstybių teisės doktrinos analizę, buvo tokia – Lietuvos teisinėje sistemoje restitucija laikoma savarankišku prievoliniu teisiniu pažeistų teisių gynimo būdu, reglamentuotu specialiomis prievolinės teisės normomis, numatant galimybę šiems teisiniams santykiams subsidiariai taikyti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo nuostatas⁷⁶.

Prievolės dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo taip pat aptariamos ir Civilinės teisės vadovėlyje⁷⁷, tačiau jame pateikiama tik labai bendra šio instituto apžvalga visiškai nesigilinant į probleminius aspektus.

Labai gaila, bet Lietuvos teisės mokslininkų analizė nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo klausimais yra labai negausi, o turint omenyje šio instituto ir dėl jo normų taikymo kylančių problemų gausą, galima sakyti kad analizės apskritai nėra. Pasigilinus į minėtą institutą, akivaizdu, kad visos problemos prasideda jau civiliniame kodekse, todėl galbūt Lietuvos teisės mokslininkai tiesiog vengia gilesnių išvalgų minėtais klausimais, nenorėdami griauti pačių pagrindų.

---

⁷⁶ Dambrauskaitė A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos // Jurisprudencija. 2003, Nr. 28(20).

⁷⁷ Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kiti Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, Vilnius, 2004. P.267-270.

IŠVADOS

1. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutas į šiuolaikinę civilinės teisės sistemą yra atėjęs iš Senovės Romos teisės. Jo samprata ir reglamentavimas skirtingose valstybėse įvairuoja, Lietuva – ne išimtis.
2. Skirtingai nei mūsų šalyje, visose analizuotose užsienio valstybių civilinės teisės sistemose vartojama tik viena sąvoka – nepagrįstas praturtėjimas (*unjust/unjustified enrichment*), kuri paprastai apima tiek realų turto įgijimą, tiek sutaupymą.
3. Kalbant apie nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto reglamentavimą LR CK, Lietuvos civilinei teisei yra artimiausias Rusijos Federacijos civilinis kodeksas, kuris numato turto įgijimą be pagrindo bei tame pačiame straipsnyje reglamentuoja sutaupymą be pagrindo. Tuo tarpu restitucijos samprata LR CK yra „pasiskolinta“ iš Kvebeko civilinio kodekso.
4. Nepagrįstą praturtėjimą ir turto gavimą be pagrindo civilinio kodekso komentaro autoriai įvardija kaip dvi skirtingas situacijas, tačiau vienintelis aiškus jų skirtumas yra tas, kad turto gavimas be pagrindo yra siauresnė sąvoka nei nepagrįstas praturtėjimas, apimantis ir nepagrįstą sutaupymą.
5. Nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo subinstitutų reglamentavimas LR CK turi trūkumų – nėra aiškiai atribotos jų taikymo sritys. LR CK galėtų būti tobulinamas apjungiant šiuos subinstitutus į vieną bendrą normą, pavyzdžiui, „asmuo, kuris be teisinio pagrindo praturtėjo kito asmens sąskaita, turi atlyginti tam asmeniui už atitinkamą turto praradimą“. Tokiu atveju visi turto gavimo ar sutaupymo be pagrindo bei kiti galintys kilti ir nepatenkantys po minėtomis sąvokomis atvejai patektų į šios normos reguliavimo sritį.
6. Dėl restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo institutų reglamentavimo LR CK kyla šių normų taikymo sričių atribojimo problemų. Pripažinus, kad Lietuvoje restitucija suprantama tik kaip atskiras civilinių teisių, pažeistų dėl sandorio negaliojimo, gynybos būdas, klausimų nebekiltų, nes visais atvejais sandorį pripažinus negaliojančiu būtų taikoma restitucija, o kitais atvejais, kuomet nepagrįstai praturtėjama arba turto įgyjama be pagrindo – CK XX skyriaus normos. Deja, CK į restitucijos sąvoką įvedė tokius pagrindus, kaip turto gavimas neteisėtai arba per klaidą, kurie ir sukelia daugiausiai painiavos analizuojamų teisės normų taikyme.
7. Vindikacijos ir žalos atlyginimo institutų bei analizuojamo instituto santykis nėra toks problemiškas. Vindikaciją aiškiai išskiria jos objektas – individualiais požymiais

apibūdinami daiktai, o žalos atlyginimą reglamentuojančios normos taikomos esant neteisėtiems veiksams, kai tuo tarpu praturtėjama ar įgyjama turto nors ir be teisinio pagrindo, tačiau teisėtai.

8. LAT praktika atitinka civilinio kodekso komentare numatytas nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo substitutų taikymo gaires – esant turto gavimui be pagrindo taikomas 6.237 straipsnis, o esant nepagrįstam sutaupymui – nepagrįstą praturtėjimą reglamentuojanti norma. Be to, LAT kolegijos nutartys patvirtina ir teorinę prielaidą, kad nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą be pagrindo reglamentuojančios LR CK normos taikomos subsidiariai restituciją, vindikaciją bei žalos atlyginimą reglamentuojančioms normoms.

NAUDOTA LITERATŪRA

Įstatymai ir kiti teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74-2262.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 1964. Nr. 19-138.
3. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74-2262.
4. Kvebeko civilinis kodeksas.
<http://www.canlii.org/qc/laws/sta/ccq/20080115/whole.html>
5. Prancūzijos civilinis kodeksas
http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/code_civil_textA.htm
6. Rusijos civilinis kodeksas.
<http://www.garweb.ru/project/law/doc/10064072/10064072-001.htm>
7. Rusijos civilinis kodeksas (rusų kalba)
<http://www.interlaw.ru/law/docs/10064072-090.htm>
8. Vokietijos civilinis kodeksas
http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#Section%20812
9. Prancūzijos civilinis kodeksas
http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/code_civil_textA.htm

Specialioji literatūra ir kitos publikacijos

1. A dictionary of law. Oxford, 1994.
2. Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kiti Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, Vilnius, 2004.
3. Baranauskas E. ir kiti. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Mykolo Romerio universitetas, Vilnius, 2008.
4. Beatson J., Scharge E. Cases, materials and texts on unjustified enrichment. Oxford: Hart, 2003.
5. Brandsma F. Some Remarks on Dutch Private Law and the *Ius Commune*, vol. 11.1. Electronics journal of comparative law. 2007. <http://www.ejcl.org/111/article111-5.pdf>

6. Challies G. S. The Doctrine of Unjustified Enrichment in the Law of the Province of Quebec. The University of Toronto Law Journal, Vol. 4, No. 1, 1941.
7. Dambrauskaitė A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos // Jurisprudencija. 2003, Nr. 28(20).
8. Dambrauskaitė A. Sandorių pripažinimo negaliojančiais teisinės pasekmės – Lietuvos ir Prancūzijos teisės lyginamieji aspektai. Daktaro disertacija. Vilnius. 2006.
9. Dh Van Zyl. History and Principles of Roman Private Law. Durban. 1983.
10. Johnston D., Zimmermann R.. The comparative law of Unjustified enrichment. Cambridge, U.K.; New York : Cambridge University Press, 2002.
11. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2001.
12. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003.
13. LTSR civilinio kodekso komentaras / ats. red. Žeruolis J., Čapskis M. Vilnius: Mintis, 1976.
14. Mikelėnas V. Prievolių teisė. Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 2002.
15. Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Vilnius: Justitia, 1999. P. 607.
16. Mikelėnas V. Vindikacija ir jos taikymas // Justitia. 2005, Nr. 1 (55).
17. Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius, 1999.
18. Nicholls G. V. V. recenzija Challies G. S. knygos „The Doctrine of Unjustified Enrichment in the Law of the Province of Quebec“. The University of Toronto Law Journal, Vol. 4, No. 1, 1941.
19. Smith L. Property, Subsidiarity and Unjust Enrichment. Quebec Research Centre of Private and Comparative Law. 2003.
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=338620
20. Tarybinė civilinė teisė. Antroji dalis. Vilnius: Mintis, 1977.
21. Virgo G. The principles of the law of restitution. Oxford: Oxford University Press, 2006.
22. Zimmermann R. Roman law, contemporary law, European law: the civilian tradition today. Oxford : Oxford University Press, 2004.
23. Zimmermann R. The Law of Obligations Roman Foundation of the Civilian Tradition.
24. Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть вторая / под ред. О. М. Козырь, А. Л. Маковского, С. А. Хохлого. Москва, 1996.
25. Матвеев И. В. Правовая природа недействительных сделок. – Москва, 2002.
26. Скловский к. И. применени гражданского законодательства о собственности и владении. практические вопросы. Москва. Статут, 2004.

27. Тузов Д. О. Реституция в гражданском праве. – Томск, 1999.

Lietuvos teismų praktika

1. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 22 d. nutartis c. b. M.B. v. Z.J., Nr. 3K-3-413/2007, kat. 41.
2. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 26 d. nutartis c. b. P .J. v Lietuvos valstybė, Generalinė prokuratūra, Finansų ministerija, Valstybinė mokesčių inspekcija, Nr. 3K-3-248/2006, kat. 43.2.
3. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 13 d. nutartis c. b. J. K. v A. B., Nr. 3K-3-489/2007, kat. 30.12.1.
4. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartis c. b. D. L. v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“, Nr. 3K-3-192/2006, kat. 43.2.
5. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 2 d. nutartis c. b. UAB DK „PZU Lietuva“ v. Lietuvos kariuomenė, Nr. 3K-3-81/2008, kat. 43.2.
6. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 22 d. nutartis c. b. UAB „Aukštaitijos statyba“ v. AB bankas „Hansabankas“, Nr. 3K-3-8470/2004, kat. 43.2.
7. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001m. spalio 1 d. nutartis c. b. R.R. v. S. R., L.R, Nr. 3K-3-885/2001, kat. 15.2.1.1, 38.2.

SANTRAUKA

Magistro baigiamajame darbe „Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo samprata šiuolaikinėje Lietuvos civilinėje teisėje“ kalbama apie nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto sampratas tiek Lietuvos, tiek užsienio šalių civilinės teisės sistemose, atskleidžiama šio instituto vieta bei jį sudarančių subinstitūtų tarpusavio santykis LR CK, analizuojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika bei Lietuvos teisės doktrina šio instituto normų taikymo klausimais.

Pagrindinės sąvokos: nepagrįstas praturtėjimas, turto gavimas be pagrindo, restitucija, vindikacija, žalos atlyginimas.

Darbo autorius, siekdamas atskleisti nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto sampratą, analizę pradeda nuo šio instituto istorinio atsiradimo Senovės Romoje apžvalgos. Toliau nagrinėjamos kitų užsienio valstybių (Anglijos, Rusijos, Vokietijos, Prancūzijos ir kt.) civilinės teisės sistemos, tiksliau – nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto reglamentavimas, jį sudarančių normų taikymas bei santykis su kitais civilinės teisės institutais. Atskleidžiama, kokioms teisinėms sistemoms nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo be pagrindo instituto reglamentavimas Lietuvoje yra artimiausias.

Šio instituto analizė šiuolaikinėje Lietuvos civilinėje teisėje pradedama nuo jo sampratos bei vietos Lietuvos civilinės teisės sistemoje nustatymo, toliau nagrinėjama atskirų subinstitūtų – nepagrįsto praturtėjimo ir turto gavimo be pagrindo – santykis, jų panašumai ir skirtumai. Šiai analizei autorius skiria daugiausia dėmesio, nes LR CK nėra aiškiai atskirtos nagrinėjamų subinstitūtų taikymo sritys, o ir teisės mokslininkai nepateikia aiškių atribojimo kriterijų. Be to, aptariamas ir nagrinėjamo instituto santykis su kitais LR CK institutais (restitucija, vindikacija, žalos atlyginimu), iš kurių daugiausia teorinių ir praktinių problemų kelia restitucijos ir turto gavimo be pagrindo normų taikymo sričių atribojimas.

Magistro baigiamajame darbe taip pat apžvelgiama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika bei Lietuvos teisės mokslininkų darbai, susiję su nagrinėjamu institutu. Autorius darbą baigia pateikdamas pradžioje nusistatytų uždavinių įgyvendinimą patvirtinančias išvadas.

SUMMARY

Master's work "The conception of unjustified enrichment or the acquirement of property without the ground in the contemporary Lithuanian civil law" examines the conception of the institute of unjustified enrichment or the acquirement of property without the ground in Lithuania's and in other countries' civil law systems. Author reveals the place of this institute and the relationship between two sub-institutes of it in Lithuanian Civil Code. Moreover, the practice of the Highest Court of Lithuania and the doctrine of law related to the institute are being analysed.

Keywords: unjustified enrichment, acquirement of property without the ground, restitution, vindication, compensation for loss.

Author having the aim to reveal the conception of the institute of unjustified enrichment or the acquirement of property without the ground starts his analysis with historical origins of this institute from the Roman times. Furthermore, he examines civil law systems of other countries (England, Russia, Germany, France, etc.) as much as they are related to the regulation of the unjustified enrichment and the application of its rules in practice. It is revealed which civil law systems are the most similar to the Lithuanian one in relation to unjustified enrichment and the acquirement of property without the ground.

Author starts the analysis of this institute in contemporary Lithuanian civil law by its conception and determination of its place in Lithuanian civil law system. The biggest attention is being paid to the dissociation of two sub-institutes – unjustified enrichment and the acquirement of property without the ground in the Lithuanian Civil Code. Scientists of law do not give clear criteria for that.

Moreover, in this work you can find the comparison between the institute of unjustified enrichment or the acquirement of property without the ground and other Institutes of Lithuanian Civil Code (such as restitution, vindication and compensation for loss). The most problematic question is the dissociation of the spheres of application of the rules related to restitution and acquirement of property. The practice of the Highest Court of Lithuania and the doctrine of law related to this institute are being looked over in this master's work.

Finally, author ends his work by giving the conclusions, which correspond to the tasks presented at the introductory part.